

სსიპ - ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის დეპარტამენტი

ქადირ გულდური

იმერეთის სამეფოსა და ოსმალეთის იმპერიის ურთიერთობებიდან XVI-XVIII
საუკუნეებში
(ოსმალური და ქართული წყაროების მიხედვით)

სპეციალობა: საქართველოს ისტორია

ისტორიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის
მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაციის

ანოტაცია

სადისერტაციო ნაშრომის **დაცვა შედგება 2021 წლის, 28 აპრილს 17:00 საათზე**, ბსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სადისერტაციო საბჭოს სხდომაზე.

მისამართი: ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ნინოშვილის ქუჩა, №35, აუდიტორია №: 37.

სადისერტაციო ნაშრომის გაცნობა შესაძლებელია ბსუ ბიბლიოთეკასა და ამავე უნივერსიტეტის ვებ-გვერდზე.

სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია ბსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის დეპარტამენტში.

სამეცნიერო ხელმძღვანელები:

სულხან კუპრაშვილი, ისტორიის დოქტორი,

*აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის პროფესორი*

ზაზა შაშიკაძე, ისტორიის დოქტორი,

*ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი*

შემფასებლები:

ოთარ გოგოლიშვილი, ბსუ პროფესორი

*ოლეგ ჯიბაშვილი, ისტორიის დოქტორი, ბსუ ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ისტორიისა
და არქეოლოგიის განყოფილების ხელმძღვანელი*

გოდერძი ვაჭრიძე, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

სადისერტაციო საბჭოს მდივანი:

მაია კიკვაძე, ბსუ ასოცირებული პროფესორი

საკვლევი თემის აქტუალობა: სადისერტაციო თემის კვლევის საგანია იმერეთის სამეფოსა და ოსმალეთის იმპერიის ურთიერთობები XVI-XVIII საუკუნეებში. ნაშრომი, როგორც სათაურიდანაც ჩანს, ძირითადად ეყრდნობა ქართულ და თურქულ (ოსმალურ) წყაროებს. აგრეთვე გამეყენებულია ინგლისურ და სხვა უცხოენოვან ავტორთა ნაშრომები.

ქართულ-ოსმალური ურთიერთობები მრავალ საუკუნეს მოიცავს და ოსმალეთის იმპერიის არსებობის მთელ მანძილზე, მცირედი გამოწვევების გარდა, საკმაო ინტენსივობით გამოირჩეოდა. ამ ურთიერთობებში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ოსმალეთის იმპერიის ურთიერთობებს იმერეთის სამეფოსთან.

ოსმალეთსა და საქართველოს შორის ურთიერთობა დაიწყო სულთან მეჰმედ II-ის (1451-1481 წწ.) პერიოდში. 1453 წელს კონსტანტინეპოლის დაპყრობის შემდეგ, ოსმალეთის იმპერიამ, სულთან მეჰმედ II-ის პოლიტიკიდან გამომდინარე, შავი ზღვის „ოსმალეთის ტბად“ გადაქცევისა და ანატოლიაში პოლიტიკური ერთიანობის უზრუნველსაყოფად, დაპყრობითი ქმედებები აღმოსავლეთისკენ მიმართა. ოსმალეთის იმპერიასა და საქართველოს შორის პირველი კონტაქტები დაიწყო 1454 წელს სოხუმზე თავდასხმით.

XVI ს-ის დასაწყისისთვის ქვეყანაში არსებული პრობლემების გამო, ერთიანი ქართული სამეფო დაიშალა. საქართველოს ტერიტორიაზე გაჩნდა ქართლის, კახეთის, იმერეთის სამეფოები და სამცხის სამთავრო.

XV ს-ის მეორე ნახევარში დაწყებული ურთიერთობა ოსმალეთის იმპერიასა და საქართველოს შორის XIX ს-ის ბოლომდე გაგრძელდა. აღნიშნული ურთიერთობები XVI ს-ში კიდევ უფრო ინტენსიურად მიმდინარეობდა. ცნობილია, რომ ოსმალეთის ტახტზე სულთან ბაიაზიდ II-ის (1481-1512 წწ.) ყოფნის დროს, მისმა ვაჟმა, იმჟამად ტრაპიზონის გამგებელმა, უფლისწულმა სელიმმა ილაშქრა საქართველოში. დამოუკიდებელი იმერეთის სამეფოს ურთიერთობა ოსმალეთთან დაიწყო 1508 წელს, სულთან სელიმის მიერ იმერეთის დედაქალაქ ქუთაისში ლაშქრობით. აღნიშნული ურთიერთობები ორ სახელმწიფოს შორის მთლიანობაში სამ საუკუნეზე მეტხანს გაგრძელდა. იგი ზოგჯერ მშვიდობიანი, დროდადრო კი მტრული იყო. XVI და XVII საუკუნეებში იმერეთსა და ოსმალეთს შორის ურთიერთობამ გავლენა იქონია ირანის ინტერესებზეც. ოსმალეთმა და ირანმა თანმიმდევრულად განსაზღვრეს თავიანთი სუზერენიტეტი საქართველოზე 1555 წლის ამასის, 1590 ფერჰად ფაშას, 1612 ნასუჰ ფაშას, 1618 სერავისა და 1639 წელს ზოჰაბის ხელშეკრულებების დროს. ამ ხელშეკრულებების ზოგადი პირობების გათვალისწინებით, საქართველოს დასავლეთ ნაწილში მდებარე იმერეთი, სამეგრელო, გურია და დასავლეთი სამცხე ოსმალეთის იმპერიის, ხოლო ქვეყნის აღმოსავლეთით მდებარე ქართლი, კახეთი და აღმოსავლეთი სამცხე - ირანის ქვეშევდომობაში შედიოდა. ოსმალეთისა და მისი გავლენის ქვეშე მყოფი საქართველოს სამეფოების ურთიერთობები ირანსა და მისდამი დაქვემდებარებულ საქართველოს სამეფოებთან რეგულირდებოდა აღნიშნული ხელშეკრულებების პირობების შესაბამისად. XVIII ს-ში გამოჩნდა რუსეთი, როგორც ახალი ძალა რეგიონში. ქართულმა სახელმწიფოებმა დაიწყეს ერთმორწმუნე რუსეთთან დაახლოების პოლიტიკა. ქართული სამეფოები, ოსმალეთსა და ირანთან დაშორებით, ზოგჯერ მათდამი დაბალანსებულ, ზოგჯერ კი მტრულ პოლიტიკას ატარებდნენ. თუმცა, რუსეთისგან მოსალოდნელი დახმარება ვერ მიიღეს და შედეგაც ისეთი არ აღმოჩნდა, როგორსაც ელოდნენ.

კვლევის მიზნები და ამოცანები: კვლევის მიზანია თავიდან ბოლომდე შეფასდეს იმერეთის სამეფოსა და ოსმალეთის იმპერიას შორის ურთიერთობები, რომელიც სამ საუკუნეზე მეტხანს მოიცავს. ურთიერთობა ორ ქვეყანას შორის დაიწყო XVI ს-ის დასაწყისში და აქტიურად გაგრძელდა XVII და XVIII სს-ის განმავლობაშიც. წარმოდგენილი ნაშრომის სხვადასხვა ნაწილში ხდება აღნიშნულ პერიოდში მიმდინარე მოვლენების შეფასება. არის გარკვეული საკითხები, რომელზეც შედარებით ვრცლად ვამახვილებთ ყურადღებას. მათ შორის ერთ-ერთი პირველია ოსმალეთ-საქართველოს ურთიერთობის დასაწყისი. განვიხილავთ და ვაფასებთ XVI ს-ში საქართველოზე ბატონობისთვის ოსმალეთსა და ირანს შორის მიმდინარე ბრძოლებს და ამ ბრძოლებში განსაკუთრებულ ყურადღებას ვუთმობთ ოსმალეთისა და იმერეთის ურთიერთობის საკითხებს. ცალკე განვიხილავთ XVII ს-ის მეორე ნახევარამდე საქართველოს ტერიტორიებზე ოსმალეთსა და ირანს შორის ბრძოლებს და იმერეთ-ოსმალეთის ურთიერთობებს. ჩანს, რომ ამ პერიოდში იმერეთის სამეფოს და ოსმალეთს პერიოდულად მშვიდობიანი, მაგრამ უფრო ხშირად წინააღმდეგობრივი ურთიერთობა ჰქონდათ. XVI ს-ის დასაწყისიდან XVII ს-ის შუა ხანებამდე მიმდინარე ოსმალეთ-ირანის ბრძოლებში და მათ შორის გაფორმებული ხელშეკრულებებით ჩანს, რომ ოსმალეთი ძირითადად დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე (იმერეთი, სამეგრელო, გურია, დასავლეთ სამცხე-საათაბაგო) დომინირებდა. გამომდინარე აქედან, ლოგიკურია, რომ XVII ს-ის მეორე ნახევარში ოსმალეთის იმპერია ხშირად ერეოდა იმერეთის შიდა საქმეებში. ნაშრომში ამ საკითხსაც ცალკე ყურადღება ეთმობა. XVIII საუკუნე ოსმალეთისა და იმერეთის ურთიერთობებში ყველაზე დამაბული პერიოდი იყო. ამ დროს, გარდა ოსმალეთისა და ირანისა, საქართველოსა და კავკასიაში რუსეთიც გამოჩნდა. ნაშრომში, ამ სამ დიდ

სახელმწიფოს შორის ბრძოლების ფონზე ვაფასებთ იმერეთის სამეფოს რუსეთთან დაახლოების და მოკავშირეობის პროცესს და მის შედეგებს. ამავე დროს, განვიხილავთ მის ურთიერთობებს ოსმალეთის იმპერიასთან, რომელიც თვისობრივად პერიოდულად იცვლებოდა.

მეცნიერული სიახლე: ქართულ საისტორიო კვლევებში ძირითადად ყურადღება გამახვილებულია ოსმალეთის იმპერიის ურთიერთობაზე ზოგადად საქართველოსთან და ნაკლებად მის ცალკეულ სამეფოებთან. ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებობს ოსმალეთის ისტორიის შესახებ მრავალი ნაშრომი, რომელიც თურქულ წყაროებს ეყრდნობა, თუმცა, ამ კვლევებიდან უკვე საკმაოდ დიდი დროა გასული.

წარმოდგენილი სადისერტაციო ნაშრომი მთლიანად ეძღვნება იმერეთის სამეფოს და ოსმალეთის იმპერიის ურთიერთობებს. მასში გამოყენებულია, როგორც ქართული, ისე თურქული (ოსმალური) საისტორიო წყაროები. მათ შორის არის პირველადი წყაროები, როგორცაა ქრონიკები და საარქივო დოკუმენტები, აგრეთვე ამ წყაროებზე დაყრდნობით შექმნილი სამეცნიერო ნაშრომები - მონოგრაფიები, სტატიები და თეზისები. განსაკუთრებული ყურადღებით გავეცანით სხვა ავტორთა მოსაზრებებს და ჩავრთეთ ჩვენს კვლევაში, მოხდა მათი შედარება, შეპირისპირება, რამაც ჩვენეულ დასკვნებამდე მიგიყვანა. გარდა ამისა, შევაპირისპირეთ და გათვალისწინებულია ორმხრივ წყაროებში მოცემული სხვადასხვა ცნობები და გავაკეთეთ გარკვეული დასკვნები. მიუხედავად იმისა, რომ თურქეთში საქართველოსთან დაკავშირებული კვლევები არც თუ ისე მრავალადაა და შესაბამისად ინფორმაციაც მჭირია, არსებობს ღირებული კვლევები, რომლებმაც ერთგვარი გზამკვლევა გაგვიწია.

ზოგადად, ჩვენი მიზანია ამ ორი ქვეყნის ურთიერთობების კვლევაში სიახლის შეტანა, მკვლევართათვის სხვადასხვა წყაროების გაცნობა, მათში მოცემული ინფორმაციის შესწავლა და დღემდე უცნობი საკითხების სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოტანა და ზოგიერთი საკითხების ახლებურად განხილვა.

კვლევის მეთოდები: წინამდებარე ნაშრომში, რომელიც ძირითადად ეყრდნობა ქართულ და თურქულ (ოსმალურ) წყაროებს, გამოყენებულია აგრეთვე ინგლისურენოვანი ლიტერატურაც. კვლევის დროს გამოყენებულია ქრონიკები, საარქივო დოკუმენტები, მონოგრაფიები, სტატიები, თეზისები.

უპირველესად დავადგინეთ საკვლევ თემასთან დაკავშირებული წყაროები. შემდეგ განვსაზღვრეთ და დავალაგეთ თუ რომელ პერიოდში უნდა გამოყენებულიყო ესა თუ ის წყარო. მათი საანდობობა ცალკე იქნა გამოკვლეული. გარდა ამისა, მოპოვებულ იქნა თემასთან დაკავშირებული ოსმალური საარქივო დოკუმენტები, განისაზღვრა მათი შინაარსი და დადგინდა თემაში მათი მნიშვნელობა და ადგილი. ამის შემდეგ დავიწყეთ ნაშრომის წერა. ყველაზე მნიშვნელოვანი მეთოდი, რომელსაც ჩვენს მუშაობის დროს ვიყენებდით, შედარებითი ანალიზია. მისი გამოყენების ყველაზე მნიშვნელოვანი ფაქტორი კი ქართულ და თურქულ წყაროებს შორის არსებული განსხვავებებისა და ანალოგიების შესწავლა-გამოყენებით, ორ ქვეყანას შორის ურთიერთობების განხილვაა.

ნაშრომის თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა: ნაშრომის ყველაზე მნიშვნელოვანი მხარეა, როგორც ქართული, ისე თურქული წყაროების სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოტანა და მოცემულ საკითხთან დაკავშირებით სხვადასხვა ცნობის მკვლევართათვის გაცნობა. გარდა ამისა, დისერტაცია მნიშვნელოვანია მათთვის, ვისაც სურს ჰქონდეს საფუძვლიანი ცოდნა იმერეთისა და ოსმალეთის ურთიერთობებზე, რუსეთის, ირანისა და ოსმალეთის პოლიტიკაზე საქართველოსა და კავკასიაში და იმერეთის ადგილსა და როლზე აღნიშნულ მოვლენებში. ჩვენი ნაშრომის კიდევ ერთი პრაქტიკული მნიშვნელობა ის არის, რომ იგი ერთგვარი სახელმძღვანელო იქნება მომავალში საბაკალავრო, სამაგისტრო და სადოქტორო ნაშრომებისა თუ სხვა სახის კვლევებისთვის.

საკითხის შესწავლის ისტორია: სადისერტაციო ნაშრომზე მუშაობის დროს ძირითადად ვისარგებლეთ ქართული და თურქული წყაროებითა და ლიტერატურით. მათ შორის ბევრი იყო ისეთი წყაროები, რომლებიც უშუალოდ ეხებოდა ჩვენს საკვლევ საკითხს, ბევრ მათგანს კი პირდაპირი კავშირი არ ჰქონია განსახილველ თემასთან, თუმცა დიდად წაგვადგა კვლევის პროცესში.

უპირველეს ყოვლისა, ვისარგებლეთ საარქივო მასალებით, რომლებიც დაცულია თურქეთის რესპუბლიკის ოსმალურ არქივში. აქ დაცულ მასალებს შორის კი ჩვენთვის ყველაზე საინტერესო აღმოჩნდა „მუჰიმე დავთრები (Mühimme Defteri)“ და „სულთნის რესკრიპტები“ (Hatt-ı Hümayun). ეს დავთრები XVI ს-ის მეორე ნახევარიდან XIX ს-ის ბოლომდე იქმნებოდა. მაგალითად, ერთ-ერთ დადგენილებაში საუბარია იმის შესახებ, რომ იმერეთის სამეფოსა და ოსმალეთის იმპერიას შორის წარმოიშვა პრობლემა, რომელიც ადგილზე ვერ მოგვარდა და განსახილველად გაიგზავნა სტამბოლში. ამ საკითხთან დაკავშირებით მიიღეს შესაბამისი გადაწყვეტილება და სათანადო ზომები. ყოველივე ამის კვლევა და შესწავლა ძალიან მნიშვნელოვანია ორი ქვეყნის ურთიერთობების შესაფასებლად და მათ შორის დამოკიდებულების გასააზრებლად. თურქეთის რესპუბლიკის ოსმალურმა არქივმა ზოგიერთი „მუჰიმე დავთრის“ ტრანსლიტერაცია მოახდინა და გამარტივებულად, ლათინური შრიფტით გამოსცა. ისინი ძალიან საინტერესოა იმ თვალსაზრისით, რომ მასში მოცემულია დადგენილებები XVI-XVII საუკუნეების

იმერეთისა და ოსმალეთის ურთიერთობების შესახებ. გარდა ამისა, ჩვენ ვისარგებლეთ იმ „მუჰიმე დავთრებით“, რომლებიც სამაგისტრო და სადოქტორო დისერტაციებზე მუშაობისას გამოიყენეს და გამოსცეს მკვლევრებმა.

ძალზე მნიშვნელოვანია „სულთნის რესკრიპტებში“ დაცული ცნობები. აღნიშნული დოკუმენტები, იშვიათი გამონაკლისის გარდა სულთნის ბრძანებით არის შექმნილი.

ამრიგად, წინამდებარე დისერტაციაზე მუშაობისას, როდესაც ვეხებოდით იმერეთისა და ოსმალეთის ურთიერთობებს XVIII ს-ში, განსაკუთრებული დახმარება გაგვიწია ზემოთ აღნიშნულმა დოკუმენტებმა და გარკვეული მიმართულება მისცა ჩვენს კვლევას ორი ქვეყნის ურთიერთობების შეფასების თვალსაზრისით.

გარდა ზემოთ ნახსენები საარქივო მასალებისა, ჩვენ ვისარგებლეთ სხვადასხვა ოსმალთა ისტორიკოსის ნაშრომებით, რომელიც მოცემულ ეპოქას ეხება. ერთ-ერთი მათგანია სოლაქ-ზადეს „ისტორია“. წიგნი 1299-1657 წლების ოსმალეთის ისტორიას მოიცავს (**Solakzâde, 2016**).

იგივე ეპოქაა განხილული მეჰმედ სადეთინ ხოჯა ეფენდის ოთხტომეულში - „გვირგვინოსანთა ისტორია“ (Tac'üt Tevarih). მასში ვეცნობით ოსმალეთის ისტორიას სახელმწიფოს დაარსებიდან სელიმ I-ის მმართველობის ჩათვლით. ჩვენ შეგვიძლია თვალი ვადევნოთ სელიმის დაპყრობით ომებს. იმდენად, რამდენადაც იმერეთ-ოსმალეთის ურთიერთობების დასაწყისი სელიმს უკავშირდება, ცხადია, რომ აღნიშნულმა წყარომ დიდი სამსახური გაგვიწია (**Hoca Saadettin, 1999**).

იბრაჰიმ ფეჩევის კალამს ეკუთვნის „ისტორია“, რომელიც მოიცავს ოსმალეთის იმპერიაში განვითარებულ მოვლენებს 1520-1639 წლებში. ჩვენთვის ძალიან საინტერესოა ის ნაწილი, სადაც მოთხრობილია ლალა მუსტაფა ფაშას საქართველოში ლაშქრობის შესახებ (**Peçevi, 1981; 1982; ფეჩევი, 1964**).

ჰასან ბეი-ზადეს „ისტორია“ (1520-1595) (**Bey-zâde, 2004**) და მუსტაფა სელანჩის „ოსმალეთის ისტორია“ (1563-1600) (**Selânikî, 1999**) XVI ს-ის ოსმალეთის მოვლენების უმნიშვნელოვანეს ქრონიკას წარმოადგენენ.

XVI ს-ის ქართულ-ოსმალურ ურთიერთობებს ეხება აგრეთვე გელიბოლულუ მუსტაფა აღის „ნუსრეთ-ნამე“. ნაშრომში დეტალურად არის აღწერილი ლალა მუსტაფა ფაშას ლაშქრობები საქართველოსა და კავკასიაში (**Gelibolulu Mustafa, 2014**).

XVIII ს-ის ქრონიკებიდან ვისარგებლეთ შემდანი-ზადე სულიმანის ნაშრომით - „მოწაფის ისტორია“ („Mürüt-i Tevarih-“) (1730-1777 წწ.) და აჰმედ ვასიფის „ლამაზი თხზულებები და ჭეშმარიტი ამბებით“ (**Findıklılı Süleyman, 1976; 1978; 1980; 1981; Vasif, 1994**).

ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი და ფუნდამენტალური ნაშრომი, სადაც ვრცლად არის განხილული ოსმალეთის ისტორია თავიდან ბოლომდე, ისმაილ ჰაქი უზუნჩარშილის ექვსტომეულია. იგი მოიცავს პერიოდს ოსმალეთის სახელმწიფოს შექმნიდან XVIII ს-ის ბოლომდე (**Uzunçarşılı, 1975**). ამ ნაშრომის ერთგვარ გაგრძელებას წარმოადგენს ენვერ ზია ქარალის „ოსმალეთის ისტორიის“ ხუთტომეული. ქარალის ნაშრომი მოიცავს ოსმალეთის ისტორიას 1789 წლიდან 1918 წლამდე (**Karal, 2000**). ამ ორი დიდი თურქი ისტორიკოსის კვლევები ერთმანეთს ავსებს. მათზე დაყრდნობით შემდგომში ბევრი ნაშრომი დაიწერა. ამ მიმართულებით შექმნილი კიდევ ერთი ვრცელი გამოკვლევა ეკუთვნის ისმაილ ჰამი დანიშმენდს. ნაშრომი ექვსი ტომისგან შედგება. მასში ქრონოლოგიურადაა გადმოცემული ოსმალეთის ისტორია მცირე განმარტებებით (**Danişmend, 1971**). თურქი ისტორიკოსების გარდა, დიდ ინტერესს იწვევს უცხოელ ავტორთა მონოგრაფიები. მათგან ყველაზე მნიშვნელოვანია გერმანელი ისტორიკოსის იოჰან ვილჰელმ ცინკეიზენის შვიდტომეული, რომელიც მოიცავს ოსმალეთის ისტორიას 1299 წლიდან 1812 წლამდე (**Zinkeisen, 2011**). ასევე რუმინელი ისტორიკოსის, ნიკოლოზ იორგას „ოსმალეთის იმპერიის ისტორია“, რომელიც ხუთი ტომისგან შედგება და მოიცავს - 1299 წლიდან 1912 წლამდე პერიოდს (**Jorga 2009**).

ზემოთ აღნიშნული ნაშრომების გარდა, რომლებშიც ვრცლად არის განხილული ოსმალეთის ისტორია, სადისერტაციო ნაშრომში გამოვიყენეთ გამოკვლევები, რომლებიც ეხება ოსმალეთისა და კავკასიის ურთიერთობებს. პოლიტიკას, რომელსაც ოსმალეთი ატარებდა აღნიშნულ რეგიონში. მათ შორის ერთ-ერთი ყველაზე საინტერესოა ფაჰრეთინ კირზიოღლუს „ოსმალეთის მიერ კავკასიის დაპყრობა (1451-1590)“ (**Kirzioğlu, 1998**). მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული ავტორი ხშირ შემთხვევაში ტენდენციურია და წყაროებს არაობიექტურად აფასებს, მონოგრაფიის წყაროების ბაზა ძალზე მდიდარია და ამ კუთხით იგი ჩვენთვის საინტერესოა.

ოსმალეთისა და კავკასიის ურთიერთობებს ეხება ჯემალ გოქჩესა და სადიქ ბილგეს ნაშრომები. ჯემალ გოქჩეს „კავკასია და ოსმალეთის იმპერიის მიერ მის მიმართ გატარებული პოლიტიკა“ მოიცავს 1774-1829 წლებს (**Gökçe, 1979**). სადიქ ბილგეს ნაშრომი „ოსმალთა სახელმწიფო და კავკასია“, რომელიც შედარებით ახალი გამოკვლევაა, შეეხება 1454-1829 წლების ოსმალეთის პოლიტიკას კავკასიაში და გვაწვდის საინტერესო ცნობებს სამხედრო მოქმედებების შესახებ (**Bilge, 2015**).

ნაშრომის აპრობაცია. ნაშრომმა წარმატებით გაიარა აპრობაცია ბსუ ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის დეპარტამენტში 2020 წლის 2 ნოემბერს. ნაშრომის ცალკეული ნაწილი სტატიების სახით გამოქვეყნდა სამეცნიერო ჟურნალებში და წაკითხულ იქნა საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციებზე.

ნაშრომის სტრუქტურა. ნაშრომი შედგება შესავლის, 4 თავის, 8 ქვეთავისა და დასკვნებისაგან. თან ერთვის გამოყენებული წყაროებისა და სამეცნიერო ლიტერატურის სია. ასევე, დანართები.

შესავალში მიმოხილულია თემის აქტუალობა, კვლევის მიზნები და ამოცანები, კვლევის მეთოდები, მეცნიერული სიახლე. აქვე ვრცელდება წარმოდგენილი საკითხის შესწავლის ისტორია, ხაზგასმულია ცალკეული წყაროებისა და სამეცნიერო ლიტერატურის მნიშვნელობაზე.

თავი I. ქართულ-ოსმალური ურთიერთობის დასაწყისი

XV ს-ის დასაწყისში, თემურ-ლენგის შემოსევების შედეგად საქართველო პოლიტიკური და ეკონომიკური თვალსაზრისით მძიმე მდგომარეობაში იმყოფებოდა. 1403 წელს საქართველოზე თავდასხმები შეწყდა და ხელი მოეწერა სამშვიდობო შეთანხმებას. 1405 წლიდან, თემურ-ლენგის სიკვდილის შემდეგ, საქართველო გარკვეულწილად გათავისუფლდა, მაგრამ ქვეყნის აღდგენა არცთუ ისე ადვილი აღმოჩნდა, რადგან XV-XVI საუკუნეებში, საქართველო კვლავ დიდი სახელმწიფოების სამიზნედ იქცა.

1407 წელს საქართველოს მეფე, გიორგი VII გარდაიცვალა. მისი ადგილი უმცროსმა ძმამ, კონსტანტინე I-მა დაიკავა, თუმცა მისი სიცოცხლე ხანმოკლე აღმოჩნდა და 1411 წელს ისიც გარდაიცვალა. კონსტანტინეს სიკვდილის შემდეგ, 1412 წელს საქართველოს ტახტზე მისი შვილი ალექსანდრე I ავიდა. ის იყო ერთიანი საქართველოს მეფე. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ ალექსანდრეს მეფობის დროს საქართველო, ადრინდელთან შედარებით, მცირე ტერიტორიას მოიცავდა. ამასთან, მძიმე მდგომარეობაში იყო ქვეყნის ეკონომიკაც. დაიწყო თემურ ლენგის დაპყრობების შემდეგ განადგურებული ქალაქების, სოფლების, ციხე-სიმაგრეებისა და ეკლესია-მონასტრების აღდგენა.

მეფე ალექსანდრე სოციალურ-ეკონომიკურად არეულ სახელმწიფოს ჩაუდგა სათავეში და გატარებული რეფორმებით მის გამოსწორებას შეეცადა, მაგრამ სრულ წარმატებას ვერ მიაღწია. ყოველივე ამან მეფის ცენტრალური ხელისუფლების შესუსტება და ფეოდალების გაძლიერება გამოიწვია. ცენტრალური ხელისუფლება სამეფო ოჯახის მმართველობაში ჩარევამ კიდევ უფრო დაასუსტა. თანდათან ძლიერდებოდა ფეოდალებს შორის უთანხმოება. ასეთი არეული გარემოს შედეგად, მეფე ალექსანდრე I 1442 წელს ტახტიდან გადადგა და თავისი ადგილი შვილს, ვახტანგ III-ს დაუთმო. ვახტანგ III გამეფებიდან ოთხი წლის შემდეგ გარდაიცვალა. მის ნაცვლად ტახტზე, 1446 წელს გიორგი VIII-დ წოდებული მისი ძმა ავიდა, რომელმაც მოახერხა ფეოდალების წინაარმდეგ გაბრძოლება.

საქართველოს პირველი ურთიერთობა ოსმალეთის იმპერიასთან სულთან მეჰმედ II-ის (1451-1481) პერიოდში დაიწყო. ოსმალეთსა და საქართველოს ურთიერთობის დაწყების თარიღის შესახებ აზრთა სხვადასხვაობაა. ამასთან დაკავშირებით ოსმალურ წყაროებში ზუსტი ცნობა არ მოიპოვება. თურქი ისტორიკოსის კირზიოღლუს თქმით, მეჰმედ II-ის სამეფო ტახტზე ასვლის შემდეგ შავიზღვისპირა ქვეყნებში, შიშმა დაისადგურა. ბიზანტიელი ისტორიკოსის, დუკას გადმოცემით კი სტამბოლის დაპყრობის შემდეგ, 1453 წლის 18 ივნისს, ადრიანოპოლში დაბრუნებულ ფადიშაჰთან მისალოცად ქრისტიანულ სახელმწიფოების ელჩობა ჩასულა. სულთანს ამ ელჩებისთვის ყოველ წელს სტამბოლში ჩასვლა, თავიანთი მორჩილების გამოცხადება და ყოველწლიური ხარკის გადახდა დაუკისრებია. დუკას თქმით, აღნიშნულ ელჩებს შორის ტრაპიზონისა და შავიზღვისპირეთის სახელმწიფოების წარმომადგენლებიც იყვნენ.

ოსმალეთ-საქართველოს ურთიერთობის დასაწყისზე განსხვავებულ ცნობას გვაძლევს 1821 წლით დათარიღებული საარქივო დოკუმენტი. რუსეთის მიერ იმერეთის დაპყრობის შემდეგ, ახალციხის გამგებელს, ალი ფაშას აღნიშნულთან დაკავშირებით სტამბოლში წერილი გაუგზავნია. წერილის მიხედვით, ოსმალეთის სულთანს კონსტანტინოპოლის ადების შემდეგ იმერეთში წიგნი გამოუგზავნია და იმერეთის სამეფოს დაქვემდებარება მოუთხოვია.

ოსმალეთსა და საქართველოს შორის ურთიერთობის დასაწყისად, მკვლევართა შორის დამკვიდრებული აზრით, სოხუმზე თავდასხმაა მიჩნეული. სტამბოლის დაპყრობიდან ერთი წლის შემდეგ, მეჰმედ II-ს შავ ზღვაში 56 გემით საზღვაო ფლოტი გაუგზავნია, რომლებიც ჯერ აკერმანში ჩასულან, მაგრამ აქ დიდ წინააღმდეგობას შეხვედრიან და სოხუმისკენ გადაუნაცვლებიათ, რომელსაც 1454 წლის ივნისში თავს დაესხნენ.

ქართული წყაროების მიხედვით კი ურთიერთობის დასაწყისის თარიღად 1451 წელია მოცემული. როგორც ვხედავთ, ეს თარიღი ზემოთ აღნიშნულ მონაცემებთან შედარებით 3-4 წლით განსხვავდება.

სოხუმზე თავდასხმის შემდეგ ყირიმში მიმავალ საზღვაო ფლოტს 1454 წლის 11 ივლისს კაფაში ღუზა ჩაუშვია. რამოდენიმე დღის შემდეგ კი ყირიმის ხანი ხმელეთიდან მოსულა და გენუის კოლონიის გამგებლისთვის ხარკი დაუკისრებია.

მეჰმედ II-ის დროს დაწყებული ქართულ-ოსმალური ურთიერთობა, მისი შვილის ბაიაზიდ II-ისა და შვილიშვილის, სელიმ I-ის დროს უფრო ინტენსიური გახდა.

თავი II. იმერეთის სამეფოსა და ოსმალეთის იმპერიის ურთიერთობები XVI ს-ში

§ 1. იმერეთის სამეფოსა და ოსმალეთის იმპერიის ურთიერთობის დასაწყისი

XVI ს-ის დასაწყისში ოსმალეთის იმპერიას ბაიაზიდ II (1481-1512) მართავდა, რომლის დროსაც, განსაკუთრებით დასავლეთში გამართული ბრძოლების დროს, იმპერიის აღმოსავლეთ საზღვართან და ანატოლიის მიწებზე გაბატონებული სეფიანები დიდ საშიშროებას წარმოადგენენ. ეს საშიშროება ტრაპიზონის მმართველს, უფლისწულ სელიმს არ გამორჩენია და გარკვეული ზომებიც მიუღია. ბაიაზიდს სურდა, რომ მის შვილს უფრო მშვიდობიანი პოლიტიკა გაეტარებინა და ამის შესახებ რჩევასაც კი აძლევდა.

სელიმმა აღმოსავლური დაპყრობები ტრაპიზონის გამგებლობის დროს დაიწყო. სულთანობამდე, 1487-1510 წლებში, დაახლოებით 23 წლის განმავლობაში იგი ტრაპიზონის სანჯაყბეგი იყო. ამ ხნის განმავლობაში ის სეფიანებისა და ქართველების სამხედრო მსვლელობებს ყურადღებით ადევნებდა თვალყურს და ამის შესახებ სტამბოლს აუწყებდა. წყაროებიდან ჩანს, რომ საქართველოზე უფლისწულ სელიმს, სანჯაყბეგობის პირველ წლებში ულაშქრია. გარდა ამისა, არსებობს წყაროები, რომელიც ადასტურებს, რომ სელიმი სამჯერ გაემართა საქართველოს წინააღმდეგ. მისი ლაშქრობების მიზეზთა შორის უმთავრესი იყო შაჰ ისმაილის 1501 წლის თავდასხმა საქართველოზე და ქართველებისა და ლაზების მარბიელი თავდასხმების აღკვეთა. უფლისწულ სელიმის საქართველოზე ლაშქრობების კიდევ ერთი მიზეზი, შეიძლება ითქვას, დამპყრობლური ამბიციები და შემდგომში ტახტზე ასასვლელად ავტორიტეტის მოხვეჭა იყო.

უფლისწულ სელიმის საქართველოში გამართულ ლაშქრობებს შორის მნიშვნელოვანია მისი მრავალრიცხოვანი ჯარით იმერეთის სამეფოზე თავდასხმა. ლაშქრობის თარიღის შესახებ ქართულ და თურქულ წყაროებში განსხვავებული ცნობები მოიპოვება. ამიტომ ზუსტი თარიღის დადგენა რთულია. წყაროებში 1508, 1509, 1510, 1512 წლებია მითითებული. ოსმალური წყაროებიდან ერთადერთი, რომელიც ლაშქრობის თარიღის შესახებ ცნობას იძლევა, ქემალფაშა-ზადეს ნაშრომია. მასში მითითებულია, რომ საქართველოზე ოსმალებს, უფლისწულ სელიმის მეთაურობით, 1508 წლის მაის-ივნისში ულაშქრიათ. ამ ნაშრომში ნათქვამია, რომ საქართველო მაღალმთიანი ადგილები და ღრმა ხეობებია, რომელიც ტყეებითა მდინარეებით არის დაფარული. კირზიოლლუც, ქემალფაშა-ზადეს ნაშრომში მითითებულ თარიღს ემხრობა.

ქართულ წყაროებში კი ამ თარიღთან დაკავშირებით სხვადასხვა მონაცემები მოიპოვება. ვახუშტი ბატონიშვილის ნაშრომში მითითებულია, რომ სელიმმა 1509 და 1512 წლებში საქართველოს, კერძოდ, იმერეთის წინააღმდეგ ორი ლაშქრობა განახორციელა. მისი თქმით, 1509 წლის ლაშქრობის დროს, იმერეთის მეფე ალექსანდრე ქართლში ყოფილა და ოსმალების შემოტევისას უკან დაბრუნებულა. 1512 წლის მეორე ლაშქრობის დროს კი, მეფე ალექსანდრეს ვაჟის, ბაგრატ მეფის პერიოდში, ოსმალებს გელათისა და ქუთაისის დარბევის შემდეგ, იმერეთი დაუმორჩილებია. პირველ ლაშქრობის დროს „ჩიხნი“ და მეორე ლაშქრობის დროს კი სულთან სელიმის ჯარს ასახელებს. ივანე ჯავახიშვილის გადმოცემით, ეს თარიღი ან 1509 ან 1510 წელია. მ. სვანიძე კი ამ თარიღად, 1971 წელს გამოცემულ ერთ ნაშრომში 1510 წელს, 1999 წელს გამოცემულ სხვა წიგნში კი 1509 წელს მიიჩნევს. სხვადასხვა წყაროს შეჯერებით ნაშრომში ფართოდ ვმსჯელობთ ამ საკითხზე და ჩვენს მოსაზრებასაც გამოვთქვამთ.

სელიმის ეს სამხედრო ოპერაცია ცნობილია, როგორც ოსმალეთ-იმერეთის პირველი მასშტაბური დაპირისპირება. შეიძლება ითქვას, რომ ამ ბრძოლით დაიწყო ოსმალეთსა და იმერეთის სამეფოს შორის ურთიერთობები.

§ 2. იმერეთის სამეფო და მისი ურთიერთობა ოსმალეთის იმპერიასთან 1520-1555 წლებში

სელიმ I-ის სიკვდილის შემდეგ ოსმალეთის სამეფო ტახტზე სულეიმან I (1520-1566) ავიდა. სელიმის დროიდან იწყება ირანთან ხანგრძლივი დაპირისპირება. სულეიმანის ტახტზე ასვლის დროს, ორ სახელმწიფოს შორის არსებული წინააღმდეგობა კვლავ გაგრძელდა. შაჰ ისმაილმა, როდესაც სელიმის სიკვდილის ამბავი გაიგო, საქართველოზე გამოილაშქრა და კახეთი დაიმორჩილა. ამ პერიოდში დასავლეთ

საქართველო - (გურია, სამეგრელო/დადიანები, იმერეთი/ბაშიაჩუკი) ოსმალეთის, ხოლო აღმოსავლეთ საქართველო - (კახეთი, ქართლი, საათაბაგოს ნაწილი) კი ირანის გავლენის ქვეშ იყო. გარდა ამისა, უნდა აღინიშნოს, რომ ოსმალეთის იმპერიას სხვა ქართულ სამეფოებთან მშვიდობიანი ურთიერთობები ჰქონდა. 1524 წელს იმერეთის მეფე ბაგრატს, სამცხის ათაბაგსა და კახეთის მეფე ლევანს სულთნისთვის უთხოვიათ, რომ ქართველებს იერუსალიმის მონახულების უფლება მიეღოთ.

ამ პერიოდში იმერეთის სამეფო ტახტს მეფე ბაგრატ III (1510-1565) მართავდა. მისი მეფობის დროს, იმერეთისა და ზოგადად, საქართველოს მთავარ პრობლემას, ფეოდალური დაპირისპირება და ტყვეთა სყიდვა წარმოადგენდა. XVI ს-ში ტყვეებით ვაჭრობა გაიზარდა და განსაკუთრებით დასავლეთ საქართველო მოიცვა. გაყიდული ტყვეების უმრავლესობას ახალგაზრდები შეადგენდნენ, რაც ქვეყანაში დიდ დანაკარგს იწვევდა. ეს კი სოციალურ-ეკონომიკაზე ძალიან ცუდად მოქმედებდა. მისი აღკვეთის მიზნით მმართველები ყველა ზომას იღებდნენ.

ბაგრატ მეფემ, ჯიქებზე ლაშქრობის შემდეგ, ყურადღება სამცხე-საათაბაგოზე გადაიტანა, საიდანაც ოსმალები იმერეთში შედიოდნენ. ახალქალაქის მახლობლად მდებარე მურჯახეთში მომხდარი ომის თარიღის შესახებ სხვადასხვა მოსაზრებები არსებობს. აქედან პირველი 1535 წლის 15 აგვისტოა. ზოგიერთი მოსაზრებით, ამავე წლის 13 აგვისტო, ზოგის კი 1536 წელი. ბრძოლაში დამარცხებული ყვარყვარე ათაბაგი ყვარყვარე ბაგრატ მეფეს ტყვედ ჩაუვარდა, სამცხის მიწები კი იმერეთს შეუერთდა. ათი წელი ტყვეობაში მყოფი ყვარყვარე გელათში გარდაიცვალა. ბრძოლის ბოლოს აჭარისა და ჭანეთის ტერიტორიები გურიელს გადაეცა. ამით დადიანი უკმაყოფილო დარჩა. ფაქტია, რომ ბაგრატს ორი ფეოდალის გაძლიერება არ სურდა. ამ სიტუაციიდან გამომდინარე დადიანმა სამმხრივ (იმერეთი, გურია და სამეგრელო) კავშირს უღალატა.

სამცხის ფეოდალები მურჯახეთის ბრძოლის შედეგით უკმაყოფილოები იყვნენ. ამ მიზეზით, ყვარყვარე ათაბაგის შვილი ქაიხოსრო და ოთარ შალიკაშვილი იმერეთის წინააღმდეგ დახმარების სათხოვნელად სტამბოლში გაემგზავრნენ. საათაბაგოს ოსმალეთის იმპერიასთან პირდაპირ დაკავშირება, ოსმალეთისთვის სტრატეგიულობის თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი იყო. ამიტომ სულთან სულეიმანმა, იმერეთის მმართველობის დასასრულვლად, 1541 წელს სამცხის ტერიტორიაზე დიდი ძალა გამოაგზავნა. 22 ათას კაცზე მეტმა ოსმალთა ჯარმა ოლთისის ციხე ალყაში მოაქცია. 1543 წელს ოსმალები კვლავ შევიდნენ ტაოში და დიდი ზიანი მიაყენეს მას. ვახუშტის გადმოცემით, ოსმალეთის ჯარს კარგი შეიარაღება და ზარბაზნები ჰქონია. მიუხედავად ამისა, ოსმალეთის არმიასა და ბაგრატ-გურიელის ერთიან ძალებს შორის, ქარაღაქის მიმდებარე ტერიტორიაზე მომხდარ ბრძოლაში, ოსმალები დამარცხებულან. ამაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ბაგრატის ტაქტიკამ იქონია.

1543 წელს ქარაღაქის ბრძოლაში ოსმალების დამარცხების შემდეგ, ქაიხოსრო და ოთარ შალიკაშვილი კვლავ სტამბოლში ჩავიდნენ და დახმარება ითხოვეს. ამის საპასუხოდ, სულეიმან I-მა 1545 წელს არზრუმისა და დიარბაქირის ბეგლარბეგები კვლავ სამცხეში გაგზავნა. ბაგრატმა ოსმალების წინააღმდეგ საბრძოლველად გურიელს, დადიანსა და ქართლის მეფე ლუარსაბს დახმარება სთხოვა. დადიანმა ამ კავშირში მონაწილეობა არ მიიღო. საქართველოს გაერთიანებულ ძალებსა და ოსმალებს შორის სოხოისტასთან, ბასიანის მიდამოებში, დიდი ბრძოლა მოხდა, რომელიც დილიდან საღამომდე გაგრძელდა. ბრძოლის დაწყებამდე მესხმა ჯარისკაცებმა ბანაკი დატოვეს. რიცხოზრვიად უფრო მეტმა და კარგად შეიარაღებულმა ოსმალეთის ჯარმა ბრძოლა მოიგო. 1545 წლის სოხოისტას ბრძოლის შემდეგ, სამცხეში ოსმალეთის პოზიცია გაძლიერდა და მისი გავლენა უფრო გაიზარდა. შედეგად, ოსმალეთის გავლენა დასავლეთ საქართველოშიც გაძლიერდა.

1546 წელს შაჰ-თამაზმა საქართველოს წინააღმდეგ ილაშქრა. 1547 წელს, იმერეთის მეფე ბაგრატმა და კახეთის მეფე ლევანმა შაჰს მორჩილება გამოუცხადეს და თავიანთი ქვეყნები შესაძლო თავდასხმისგან გადაარჩინეს. შაჰმა მათ საჩუქრები გადასცა. მეფე ბაგრატი სახლში დაბრუნდა, კახეთის მეფე ლევანი კი, გარკვეული დროის მარძილზე შაჰთან დარჩა.

ბაგრატ მეფე, 1547 წელს შაჰ-თამაზისადმი მორჩილების გამოცხადების შემდეგ, საკუთარი ძალაუფლების გამყარებას შეუდგა. სამეგრელოს მმართველი, ლევან დადიანი შეიპყრო და დააპატიმრა. მოგვიანებით ბაგრატმა როსტომ გურიელი, იმ პირობით, რომ მას ოდიშს გადასცემდა, ოსმალების წინააღმდეგ საბრძოლველად მოიხმო. გურიელმა, რომელმაც მეფის შეთავაზება საეჭვოდ მიიჩნია, უარყო და შესაბამისად, დადიანის ბედი არ გაიზიარა. ამ პერიოდში, სამცხის ათაბაგ ქაიხოსროს ჯაშუშმა, გელათის მონასტერში დაპატიმრებული დადიანი ახალციხეში გააპარა. იგი რამდენიმე წლის შემდეგ, გურიელის დახმარებით, სამეგრელოში დაბრუნდა და ქვეყანას სათავეში ჩაუდგა. ბაგრატის წინააღმდეგ გურიელმა და დადიანმა ოსმალებთან ურთიერთობა განავითარეს და მათი მფარველობის ქვეშ შევიდნენ. 1553 წლის მონაცემებით კი ჩანს, რომ ისინი არზრუმის გამგებლის მხარდაჭერით სარგებლობდნენ.

§ 3. 1555 წლის ამასიის ზავი და შემდგომ განვითარებული მოვლენები

როგორც ვხედავთ, ოსმალეთსა და ირანს შორის საბრძოლო ქმედებები 1501 წლიდან შაჰ ისმაილის მიერ ირანის ტერიტორიაზე სეფიანთა დინასტიის ჩამოყალიბების შემდეგ დაიწყო. დაპირისპირება სელიმის შვილის, სულეიმან I-ის მმართველობის პერიოდშიც გაგრძელდა. 1524 წელს, შაჰ ისმაილის სიკვდილის შემდეგ, სპარსეთის ტახტი მისმა შვილმა, შაჰ თამაზმა დაიკავა. სულთან სულეიმანმა ირანის წინააღმდეგ სამჯერ გაილაშქრა, თუმცა შაჰ თამაზის უკან დახვევის პოლიტიკის გამო, მათ შორის დიდი შეტაკება არ მომხდარა და მხოლოდ ეპიზოდური ბრძოლები მიმდინარეობდა.

სულეიმანმა ირანზე პირველად 1533-1535 წლებში ილაშქრა. ოსმალებმა ამ ბრძოლაში ბაღდადი, თავრიზი, ჰამადანი და სულთანზე იგდეს ხელთ. ირანის წინააღმდეგ მეორე ლაშქრობა, შაჰ თამაზის ძმის, ელკას მირზას წახალისებით განხორციელდა, რომელიც ოსმალებთან იყო შეხიზნული. 1548 წელს, ამ ლაშქრობის დროს, ვანი და მისი შემოგარენი ოსმალეთს შეუერთდა. კვლავ დაიპყრეს თავრიზი. ამ დროს იქნა დაპყრობილი ისტორიული ტაოს მნიშვნელოვანი ნაწილიც. სულთანმა, 1553 წლის 28 აგვისტოს ირანის წინააღმდეგ მესამე ლაშქრობა მოაწყო, რომელიც ნახიჩევანის ომის სახელითაა ცნობილი. სულთანი ომში ქართველებისგან მხარდაჭერას ითხოვდა, რის გამოც, 1553 წლის ოქტომბერში, არზრუმის ბეგლარბეგ აიას ფაშას ხელით, საქართველოში წერილი გააგზავნა. ფირმანის მიხედვით, სულთანი ოსმალეთისადმი დამორჩილებულ ქართველ თავადებს ჰფირდებოდა, რომ ისინი შეძლებდნენ დამოუკიდებლად ემართათ თავიანთი სამთავროები.

1553-1554 წლებში სეფიანებმა, რომლებმაც მრავალჯერ შეუტყეს ქართველებს და დიდი რაოდენობით ადგილობრივ მოსახლეობაც გადაასახლეს ირანში. 1554 წლის აგვისტოში, ყარსის შემოგარენსა და იმერეთში სეფიანთა ლაშქრობის საპასუხოდ, სულეიმან I-მა 1554 წლის 6 სექტემბერს დიდგუბირი ყარა აჰმედ ფაშა, დაახლოებით 3-4 ათას იანიჩართან ერთად, საქართველოში სალაშქროდ გაგზავნა. აჰმედ ფაშამ ორი კვირის განმავლობაში, თორთომის, ოლთისის, არტაანის, ბასიანისა და იმერეთის მიწებიდან სეფიანები გააძევა.

1554 წლის 30 ოქტომბერს, ოსმალეთის ჯარმა, გამოზამთრების მიზნით, არზრუმი დატოვა და სივასის გავლით ამასიაში ჩავიდა. სულეიმან I ჯართან ერთად ამასიაში შვიდ-ნახევარი თვე დარჩა. ამ პერიოდში მნიშვნელოვანი მოვლენები განვითარდა. მათ შორისაა ჩვენთვის საინტერესო ამასიის ზავი. იგი ოსმალეთსა და სეფიანთა ირანს შორის დადებული პირველი ხელშეკრულებაა. 1554 წლის 29 მაისს, ზოგიერთი ცნობით კი ივნისში შეკრებილი საბჭოს გადაწყვეტილებით, სულთანმა ირანის შაჰს კრებაზე მოწვეული ირანის ელჩის ხელით წერილი გაუგზავნა, სადაც სამშვიდობო ხელშეკრულებაზე თანხმობას აცხადებდა. ამგვარად ირანისა და ოსმალეთის იმპერიის ბრძოლას, რომელიც 40 წელზე მეტხანს მიმდინარეობდა, ბოლო მოეღო.

ამასიის ხელშეკრულების მიხედვით ორ სახელმწიფოს შორის მშვიდობა დამყარდა და მიწების გაყოფით საზღვარი განისაზღვრა. ეს საზღვარი ლიხის მთასა და ყარსს შორის გადიოდა. არტაანი და შავშეთი ოსმალეთს დარჩა. ამ ხელშეკრულების შედეგად ყველაზე მეტად საქართველო დაზარალდა. შეთანხმების მიხედვით, საქართველო ორ ნაწილად - აღმოსავლეთად და დასავლეთად გაიყო. ქვეყნის დასავლეთით მდებარე იმერეთი, სამეგრელო, გურია და დასავლეთ სამცხის მიწები ოსმალეთის, ხოლო ქვეყნის აღმოსავლეთ ნაწილში დარჩენილი ქართლი, კახეთი და აღმოსავლეთ სამცხე, ირანის მმართველობის ქვეშ შევიდა. ამასიის ხელშეკრულების თანახმად, ირანმა და ოსმალეთმა საქართველო გაინაწილეს. ზავის დიპლომატიური ფორმულირება ასეთი იყო: ირანი ცნობდა ოსმალეთის უფლებას დასავლეთ საქართველოზე, ხოლო ოსმალეთი ცნობდა ირანის უფლებას აღმოსავლეთ საქართველოზე.

ამასიის ხელშეკრულების შემდეგ იმერეთის მეფე ბაგრატის და ქართლის მეფე ლუარსაბის ელჩები, ასევე სამეგრელოსა და გურიის მმართველების წარმომადგენლები ხარკით არზრუმში ჩავიდნენ. როდესაც, ეს ფაქტი სტამბოლში შეიტყვეს, 1555 წლის 15 აგვისტოს არზრუმის საბეგლარბეგოს ელჩებისა და ნადავლის სტამბოლში გადაგზავნა მოსთხოვეს.

ხელშეკრულების შემდეგ პერიოდში, ოსმალეთის იმპერია იმერეთში მიმდინარე მოვლენებს ყურადღებით ადევნებდა თვალ-ყურს. განსაკუთრებით კი მის ურთიერთობას ირანთან. ოსმალეთი ცდილობდა იმერეთის სამეფოსთან დაახლოებას და ამასიის ზავის შემდეგ მასთან მშვიდობიან ურთიერთობას ინარჩუნებდა.

§ 4. იმერეთის სამეფოსა და ოსმალეთის იმპერიის ურთიერთობები 1578-1590 წწ. ირან-ოსმალეთის ომის დროს

1565 წელს იმერეთის მეფე ბაგრატ III გარდაიცვალა და ტახტზე გიორგი II (1565-1583) ავიდა. ბაგრატ III-ის მეფობის დროს ოსმალებმა იმერეთზე მრავალი ლაშქრობა განახორციელეს. გარდა ამისა, ბაგრატ III-ს იმერეთის მთავრებთანაც არაერთი ბრძოლის გადატანა მოუხდა. გიორგი II, ტახტზე ასვლის პირველ ხანებში, იმერეთის მთავრებთან (დადიანი და გურიელი) მშვიდობიან პოლიტიკას აწარმოებდა. თუმცა, ეს მდგომარეობა დიდხანს არ გაგრძელდებოდა. მეფის ძალაუფლების შესუსტებასთან ერთად, დადიანისა და გურიელის მეთაურობით, მის წინააღმდეგ შეტევები დაიწყო. ამან დასავლეთ საქართველოში დიდი პრობლემები და შიდა არეულობა გამოიწვია. ბაგრატ III-ის სიკვდილის შემდეგ, XVI ს-ის ბოლოს იმერეთის სამეფოში დაწყებული არეულობა, მთელი XVII-XVIII სს-ის განმავლობაში გაგრძელდა. მომხდარმა ომებმა ქვეყანა ვერ გააერთიანა, პირიქით, საგარეო პოლიტიკის შესუსტება გამოიწვია.

1566 წელს სულეიმანი I გარდაიცვალა და მისი ადგილი, მისმა შვილმა სელიმ II-მ (1566-1574) დაიკავა. ოსმალეთის იმპერიის სამეფო ტახტზე ამ ცვლილებების შემდეგ, გიორგი II-მ სტამბოლში ელჩი გააგზავნა, რომლის მეშვეობითაც ოსმალეთის სულთანს ერთგულებას უცხადებდა. 1568 წლის 29 იანვრით დათარიღებულ, იმერეთის მეფე გიორგისადმი გაგზავნილ წერილში სელიმ II იტყობინებოდა, რომ ელჩის ხელით გამოგზავნილი გიორგის წერილი მიიღო და, რომ მის ერთგულებასა და გულწრფელობაში ეჭვი არ ეპარებოდა. სულთანმა იმერეთის მეფეს საჩუქრები გამოუგზავნა და ოსმალეთისადმი ერთგულად მსახურება მოსთხოვა.

როგორც ვხედავთ, მეფე გიორგის ოსმალეთთან მშვიდობიანი ურთიერთობა ჰქონია, მაგრამ ქვეყნის შიდა არეულობები მას მძიმე მდგომარეობაში აგდებდა. 1568 წლისთვის, მეფე გიორგი, გიორგი გურიელთან, ლევან დადიანთან, აფხაზეთისა და სხვა მთავრებთან ბრძოლებს აწარმოებდა. სულთანს ჰქონდა ხელსაყრელი მდგომარეობა, რომ ჩარეულიყო იმერეთის შიდა საქმეებში. ჩანს, რომ ოსმალთა გავლენა იმერეთში ამ პერიოდშიც გრძელდებოდა. თუმცა ორ ქვეყანას შორის არანაირი დაპირისპირება არ მომხდარა. სუსტი ძალაუფლების გამო, იმერეთის მეფე ზოგჯერ იძულებული ხდებოდა, მთავრებთან ერთობა ჩამოეყალიბებინა. ეს კავშირები, სიტუაციისა და დროის მიხედვით, მუდმივად იცვლებოდა. ხშირად მეფე, მის წინააღმდეგ შექმნილ კავშირს ძალის გამოყენებით შლიდა, რადგან მხოლოდ ასე შეეძლო ძალაუფლების შენარჩუნება.

სელიმ II-ის პერიოდში ოსმალეთ-ირანის ურთიერთობები შედარებით პოზიტიურად მიმდინარეობდა. ამას ადასტურებს 1568 წელს შაჰ-თამაზის მიერ გაგზავნილი მრავალრიცხოვანი ელჩობა სტამბოლში და სამშვიდობო მოლაპარაკება. როდესაც შაჰ-თამაზის გარდაცვალების შემდეგ ტახტზე შაჰ-ისმაილ II ავიდა, ურთიერთობა კვლავ შეიცვალა. ამ დროს შაჰის ხელისუფლება შესუსტდა, რამაც შიდა არეულობა გამოიწვია. განაპირა მმართველები აღარ ემორჩილებოდნენ შაჰს. ამ უკანასკნელთა შიიტური პროპაგანდა ანატოლიაში ოსმალეთ-ირანის მორიგი დაპირისპირების მიზეზი გახდა. გარდა ამისა, შეიძლება ითქვას, რომ ოსმალეთის იმპერიამ ირანში არსებული უთანხმოება ახალი ომის დაწყებისთვის ხელსაყრელ მომენტად მიიჩნია, რადგან იგი ამასიის ხელშეკრულებით კმაყოფილი არ იყო. ოსმალეთს განსაკუთრებით კავკასიის დაპყრობა სურდა. წარმატების შემთხვევაში მას შეეძლო ჩრდილოეთიდანაც შეეტია ირანზე. ასევე, კასპიის ზღვის სანაპიროების დაპყრობის შედეგად, ცენტრალური აზიის თურქულ ხალხებთანაც გააძლიერებდა ურთიერთობას. გარდა ამისა, კავკასიის სავაჭრო გზას ოსმალეთისთვის დიდი ეკონომიკური მნიშვნელობა ჰქონდა.

1578 წელს ლალა მუსტაფა ფაშას სარდლობით „აღმოსავლეთის ლაშქრობა“ მოეწყო, რათა სეფიანთა გავლენის ქვეშ მყოფი ქართული ტერიტორიები და შირვანი დაეპყრო. ამგვარად, 1578-1590 წლებში ოსმალეთსა და ირანს შორის მორიგი ომი მიმდინარეობდა.

1578 წლის 5 აპრილს ლალა ფაშა უსკუდარის გავლით ირანის წინააღმდეგ გაემშურა. 1578 წლის 9 აგვისტოს, როდესაც მან ირანის საზღვრებს მიაღწია, ჩილდირთან სეფიანთა ძალები დაამარცხა. ამ ბრძოლის შემდეგ თბილისისკენ გაემართა და 24 აგვისტოს აიღო იგი.

სანამ ფაშა სალაშქროდ გაემგზავრებოდა, 1578 წლის თებერვალ-მარტში ირანის საზღვართან მყოფ ოსმალეთის ჯარს წერილი გაუგზავნა. მათ მზადების დასრულება და ოსმალეთის მოწინააღმდეგე ქართველი და ყიზილბაში მეთაურების დამორჩილება უბრძანა. ამ დროს, ყირიმის ხანმა, შირვანის და დაღესტნის მმართველებმა ოსმალეთს ირანის წინააღმდეგ ომში დახმარება სთხოვეს. აღმოსავლეთის ლაშქრობამდე ფაშამ საქართველოს მეფეებსა და თავადებსაც ცალ-ცალკე წერილები გაუგზავნა და დამორჩილება მოსთხოვა, წინააღმდეგ შემთხვევაში ქვეყანაში შემოსვლით, გამარცხით და დარბევით იმუქრებოდა. იმერეთის მეფე გიორგი II-ს, რომელსაც ოსმალეთის სახელმწიფოსთან მშვიდობიანი

ურთიერთობა ჰქონდა, ქართველი მმართველების, განსაკუთრებით კახეთის მეფისა და სამცხის ათაბაგის დამორჩილებაში, ოსმალეთს დახმარება მოსთხოვა.

როდესაც სტამბოლიდან გამოსული ოსმალეთის არმია სივასს მიუახლოვდა, გიორგი დადიანმა და გიორგი გურიელმა ლალა მუსტაფა ფაშას პასუხი დააწიეს. ქართველი მმართველები ატყობინებდნენ, რომ ისინი ძველებურად გააგრძელებდნენ ოსმალეთსთვის გადასახადების გადახდას და ითხოვდნენ დახმარებას ჩრდილოკავკასიელების - აფხაზების, ჩერქეზების, ალანების და ჯიქების წინააღმდეგ რომლებიც პერიოდულად თავს ესხმოდნენ და არბევდნენ იმერეთის მიწებს. ქართველ თავადებს საპასუხოდ გაგზავნილი წერილით აცნობეს, რომ ისინი საზღვაო გზით გამოგზავნილი ზარბაზნებით დაეხმარებოდნენ მათ. ამასთან, მათ ბრძოლაში ჩართვას ითხოვდნენ.

1578 წლის 2 ივლისს ჯარმა სივასი დატოვა და არზრუმში ჩავიდა. ლალა მუსტაფა ფაშამ არზრუმში სამხედრო მეთაურები შეკრიბა. ამ შეკრებამდე კი გადაწყდა, რომ ჯერ საქართველოს (ქართლ-კახეთი), შემდეგ კი შირვანსა და დაღესტანს აიღებდნენ. ჯარმა, რომელიც არზრუმში 20 დღის განმავლობაში ტრაპიზონისა და ბათუმის ნავსადგურებიდან შეიარაღებას ელოდებოდა, მზადება დაასრულა და სვლა გააგრძელა. როდესაც ალაჰქებერის მთას მიუახლოვდნენ, შეისვენეს. ამ დროს იმერეთის მეფე გიორგისგან ოსმალებს მიუვიდა წერილი, სადაც იგი იტყობინებოდა, რომ ომში მათ სასარგებლოდ მიიღებდა მონაწილეობას. საპასუხო წერილში ფაშამ მოსთხოვა, რომ თბილისის მართველი დაჟუდ ხანი და სამცხის ათაბაგის დედა, დედისიმედი ოსმალეთისადმი მორჩილების პირობით თან ჩაეყვანა. წინააღმდეგ შემთხვევაში ქართლისა და სამცხის განადგურებით იმუქრებოდა.

1582 წელს იმერეთის სამეფოში არეულობა დაიწყო. 1586 წელს იმერეთის მეფე გიორგი გარდაიცვალა. მისი ადგილი 12 წლის ვაჟმა ლევანმა დაიკავა. ამ დროს ბიძა კონსტანტინე, რომელიც ციხეში იმყოფებოდა, გაიქცა და ახალგაზრდა მეფის წინააღმდეგ აჯანყება დაიწყო. იმერეთის მეფე ლევანი მამია დადიანის ქალიშვილზე იყო დაქორწინებული. სიმამრის დახმარებით მან 1587 წელს დაამარცხა თავისი მემბოხე ბიძა კონსტანტინე. ლევანის მეფობის დროს (1586-1590) იმერეთში მის წინააღმდეგ განუწყვეტელი აჯანყებებს ჰქონდა ადგილი. იგი გამუდმებით ებრძოდა იმერეთის თავადებს.

სეფიანები ერთი მხრივ ოსმალებს, მეორე მხრივ უზბეკებს ებრძოდნენ. უზბეკური საფრთხის აღმოფხვრის მიზნით, სეფიანებს მშვიდობის დამყარება სურდათ ოსმალებთან. მშვიდობა ხელს აძლევდა სულთანსაც, რადგან ხანგრძლივი ომის გამო იმპერიაში ეკონომიკური და მმართველობის კრიზისი იჩენდა თავს. ამ მიზეზით მხარეები შეთანხმდნენ და 1590 წლის 21 მარტს ხელი მოაწერეს სტამბოლის (ფერჰად ფაშას) ხელშეკრულებას. ირან-ოსმალეთის ომი, რომელიც 12 წლის განმავლობაში გრძელდებოდა, ამ ხელშეკრულებით დასრულდა. შეთანხმების მიხედვით, თავრიზი, ყარაჯადაღი, ლურისტანი, ხუზისტანი, ნიჰავენდი, საქართველო, დაღესტანი და შირვანი ოსმალეთს დარჩა.

თავი III. იმერეთის სამეფოსა და ოსმალეთის იმპერიის ურთიერთობები XVII ს-ში

§ 1. იმერეთის სამეფოსა და ოსმალეთის იმპერიის ურთიერთობები XVII ს-ის პირველ ნახევარში

§ 1.1. იმერეთის სამეფოსა და ოსმალეთის იმპერიის ურთიერთობები 1603-1612 წწ. ირან-ოსმალეთის ომის დროს

1578-1590 წლების ომის შედეგად ოსმალეთის იმპერიამ დიდი ტერიტორიები შეიერთა, ირანმა კი დაკარგა. ამით უკმაყოფილო ირანის შაჰი, აბას I (1587-1629), მდგომარეობის შეცვლის მიზნით აქტიური მოქმედებისთვის ემზადებოდა. ქვეყანაში არსებული არეულობა, რომელიც მის ტახტზე ასვლამდე დაიწყო, ირანის 1578-1590 წლების ომის წაგების მიზეზი იყო. შაჰ აბასმა სწრაფი ტემპით დაიწყო ქვეყანაში მდგომარეობის გამოსწორება. პირველად სამხედრო რეფორმები ჩაატარა და ჯარი შესაბამისად აღჭურვა.

ამ დროს, ოსმალეთის იმპერია დასავლეთში, ავსტრიასთან ომს აწარმოებდა. ქვეყნის შიგნით კი, გაჭიანურებული ირანული ომების გამო, ანატოლიაში ჯელალების გლეხთა აჯანყებები მიმდინარეობდა. ირანი ცდილობდა, ოსმალეთის იმპერიაში შექმნილი ეს მდგომარეობა სათავისოდ გამოეყენებინა.

XVII ს-ის დასაწყისში საქართველოში სიტუაცია არც თუ ისე სახარბიელო იყო. ქართლი, კახეთი და სამცხე-საათაბაგო უკვე ორ საუკუნეზე მეტი იყო, რაც ცალკეული პოლიტიკური ერთეულები იყვნენ. იმერეთის სამეფოში იყო ლეჩხუმი და რაჭა, სამეგრელო (ოდიში), აფხაზეთი, გურია და სვანეთის სამთავროები. ისინი იმერეთის მეფის წინააღმდეგ, დამოუკიდებლობისთვის იბრძოდნენ. XVII ს-ის დასაწყისში დასავლეთ საქართველო მთლიანად ოსმალეთის ქვეშევდომობის ქვეშ იყო და მას გადასახადებს უხდიდა. მეფე და მთავრები, რომლებიც საგარეო პოლიტიკაში ოსმალეთის იმპერიას

ექვემდებარებოდნენ, დამოუკიდებლად მოქმედებდნენ შიდა პოლიტიკაში. ხანგრძლივი ირან-ოსმალეთის ომები, არა მხოლოდ ომში მონაწილე ქვეყნებს, არამედ იმ ქვეყნებსაც შეეხო, რომლის ტერიტორიებზეც ბრძოლები მიმდინარეობდა. ეს გარემოება ძირითადად საქართველოს ეხებოდა. ამ დროს იმერეთის სამეფო ტახტი როსტომ I-ს (1590-1605) ეკავა, ხოლო ოსმალეთის სულთანს მეჰმედ III (1595-1603) იყო.

ოსმალეთის იმპერიის ხანგრძლივმა ომებმა ავსტრიასა და ანატოლიაში ჯელალების აჯანყებებმა შაჰ აბასს შესაძლებლობა მისცა ოსმალეთის სახელმწიფოსთვის ომი გამოეცხადებინა. სეფიანთა არმია მოქმედებაზე გადავიდა. 1603 წლის 27 სექტემბერს ირანელთა ჯარი თავრიზში ჩავიდა. ოსმალებმა 1603 წლის 21 ოქტომბერს ქალაქი სეფიანებს გადასცეს. 1603 წლის 26 ოქტომბერს შეიტყვეს, რომ შაჰი ნახიჭევანს უახლოვდებოდა. ოსმალებმა თავი შეაფარეს ერევნის ციხეს, რომელიც სამხედრო დაცვისთვის უფრო მოსახერხებელი იყო. შაჰ აბასი 1603 წლის 16 ნოემბერს თავის არმიასთან ერთად ერევანში გამოჩნდა. ციხეს ალყა შემოარტყა. ამ დროს ოსმალეთის ტახტზე ცვლილება მოხდა. მეჰმედ III-ის გარდაცვალების შემდეგ ტახტზე აჰმედ I (1603-1617) ავიდა. ნოემბერში დაწყებული ალყა მაისშიც მიმდინარეობდა. მაისში, ალყის სიმძლიერის ოსმალთა ჯარმა, ზამთრის დამთავრებისა და ამინდის გამოსწორების მიუხედავად, დახმარების მიღება ვერ შეძლო. ოსმალებს ძალა გამოელიათ და 1604 წლის 8 ივნისს ციხე შაჰს გადასცეს.

ავსტრიის ომისა და ჯელალების აჯანყებების გამო, ოსმალეთის იმპერიამ ვერ შეძლო რეაგირება მოეხდინა სეფიანების სამხედრო მსვლელობებზე. 1605 წლის 19 მაისს, სინან ფაშას მეთაურობით არზრუმში მოხილიჩებული ოსმალეთის არმია თავრიზისკენ გაემართა. თავრიზთან ახლოს მდებარე სოფელ სისში ოსმალთა ჯარი ირანელებს გადაეყარა და მათ შორის ბრძოლა გაიმართა. ბრძოლაში ოსმალები სასტიკად დამარცხდნენ.

1605 წელს გარდაიცვალა იმერეთის მეფე როსტომ I (1590-1605), რომელსაც მემკვიდრე არ დარჩენია. იმერეთის სამეფო ტახტზე, დიდი ფეოდალების მხარდაჭერით, მისი ნახევარძმა გიორგი III (1605-1639) ავიდა. ამავე წელს სამეგრელოს მთავარმა დადიანმა სტამბოლში ელჩი გაგზავნა. ელჩი 1605 წლის 11 დეკემბერს სულთან აჰმედ I-ს წინაშე წარდგა და მას ერთგულება გამოუცხადა. სტამბოლში ელჩი მეფე გიორგი III-ც გაგზავნა. იმერეთის ელჩი სტამბოლში 1607 წელს ჩავიდა და მეფის ერთგულება შესთავაზა. როგორც ვხედავთ, 1603-1612 წლების ირან-ოსმალეთის ომის დროს დასავლეთ საქართველოს სამთავროებს - სამეგრელოსა და იმერეთის მეფეს ოსმალეთთან კარგი ურთიერთობა ჰქონდათ.

ამ პერიოდში სეფიანებმა განჯას შემოარტყეს ალყა, რომელიც ექვსი თვე გაგრძელდა და 1606 წლის 4 ივლისს კიდევაც დაიკავეს იგი. ამის შემდეგ ლორე, თბილისი და დმანისი უომრად დანებდნენ. 1607 წლის 9 იანვარს ალყაში მოქცეული შემახა სპარსელებმა 1607 წლის 25 ივნისს აიღეს. შემახაში მყოფი ყველა ჯარისკაცი და სამოქალაქო პირი დახოცეს. მალე ბაქოც სეფიანთა მმართველობის ქვეშ შევიდა. შემახასა და ბაქოს შემდეგ, 1607 წლის აგვისტოს დარუბანდი დაიკავეს.

1612 წლის 20 ნოემბერს ხელი მოეწერა ნასუჰ ფაშას ხელშეკრულებას და ამის შედეგად დასრულდა ცხრაწლიანი ირან-ოსმალეთის ომი. ხელშეკრულების მიხედვით, სეფიანებს ოსმალებისთვის ყოველწლიურად დიდი რაოდენობით აბრეშუმის უნდა გაეგზავნათ. ორ სახელმწიფოს შორის საზღვარი კი 1555 წლის ამასიის ხელშეკრულების მიხედვით განისაზღვრებოდა. ერაცის საზღვართან მყოფ მუამბოხე სეფიან მთავრებს შაჰი დახმარებას ვერ გაუწევდა. საშამხლოსა და დაღესტნის სხვა მმართველებზე ოსმალთა სუზერენიტეტი შენარჩუნდებოდა. სეფიანები, რუსებთან გამართულ ნებისმიერ ბრძოლაში, ოსმალებს დაუჭერდნენ მხარს. ირანელი მომლოცველები, მოსალოცად ბაღდადი-ბასრას გზით კი არა, ალეპო-დამასკოს გზით ივლიდნენ. ირანში შიიტები არ შეურაცხყოფდნენ სუნიტურ სიწმინდეებს. ამასიის შეთანხმებით განსაზღვრული საზღვრების კვლავ დადგენის მიზნით, ოსმალეთის მხრიდან წარმომადგენელი ბაღდადის გამგებელი მაჰმუდ ფაშა და ვანის გამგებელი მეჰმედ ფაშა იქნებოდნენ. შეთანხმების შემდეგ სეფიანთა დელეგაცია, 1612 წლის ნოემბერში სტამბოლიდან ირანისკენ გაემგზავრა. შეთანხმების თანახმად, ოსმალეთის იმპერიამ საქართველოში დაკარგა ორი მნიშვნელოვანი სამეფო, ქართლი და კახეთი. ისინი ირანის ქვეშევდომობის ქვეშ გადავიდა. ირანული მთავრობა ოსმალეთთან შედარებით უფრო ლოიალური იყო და მეფეებს უფრო თავისუფლად შეეძლოთ მოქმედება. დასავლეთ საქართველოს ტერიტორია და იმერეთი კვლავ ოსმალეთის ქვეშევდომობის ქვეშ იყო. გარდა ამისა, ჩრდილო კავკასია და დაღესტანიც ოსმალებს დარჩათ. 1578-1590 წლებში დაპყრობილი დასავლეთ ირანი, ერევანი, ნახიჩევანი, ყარაბაგი, სამხრეთ და ჩრდილოეთ აზერბაიჯანი სეფიანელებ დაექვემდებარა. ამგვარად, ოსმალებმა ირანს დაახლოებით 400 ათასი კვადრატული კილომეტრი ტერიტორია გადასცეს.

**§ 1.2. იმერეთის სამეფოსა და ოსმალეთის იმპერიის ურთიერთობები 1615-1618 წწ.
ირან-ოსმალეთის ომის დროს**

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, 1603-1612 წლების ირან-ოსმალეთის ომი ნასუჰ ფაშას ზავით დასრულდა, თუმცა, მხარეებს შორის დამაბულობა კვლავ გრძელდებოდა. 1615 წელს ორ ქვეყანას შორის ახალი ომი დაიწყო. შაჰ აბასმა, ოსმალებთან მშვიდობის დამყარების შემდეგ, დაიწყო ბრძოლა ქართული სამეფოების წინააღმდეგ.

თეიმურაზმა და ლუარსაბმა, რომლებიც შაჰ-აბასს ვერ გაუმკლავდნენ, ოსმალეთის იმპერიის ქვეშევდომობაში მყოფ იმერეთის სამეფოს შეაფარეს თავი. იმერეთის მეფე გიორგი III-მ მიიღო თეიმურაზისა და ლუარსაბის თავშესაფრის მოთხოვნა. შაჰ-აბასი, ოსმალებთან გაფორმებული ხელშეკრულების თანახმად, იმერეთის სამეფოში არ შეიჭრა და გადაწყვიტა საქმე მშვიდობიანად მოეგვარებინა. ამისთვის მან გიორგი III-ს ელჩი გაუგზავნა. სეფიანთა ელჩმა მას მოთხოვა, რომ ქართველი მეფეები გადაეცა. ამასთან, ოსმალეთი რომ არ გაეღიზიანებინა, შაჰმა სტამბოლში ელჩი გააგზავნა და აუწყა, რომ მისი მიზანი მუსულმანების დევნის გარეშე, ქართველების შეჩერება იყო.

XVII ს-ის 20-იან წლებში, დასავლეთ საქართველოში, მეფესა და თავადებს შორის ურთიერთობა საკმაოდ კარგი იყო. ისინი ერთად იღებდნენ გადაწყვეტილებას საგარეო პოლიტიკის საკითხებში. როდესაც ქართლისა და კახეთის მეფეების უკან გადაცემასთან დაკავშირებით მეფე გიორგი III ელჩს ხვდებოდა მოსალაპარაკებლად, მან სამეგრელოს თავადი ლევან დადიანი და მამია გურიელიც მიიწვია. მოლაპარაკება გეგუთის სასახლეში შედგა და გადაწყდა, რომ მეფეებს უკან არ დააბრუნებდნენ. შაჰ-აბასი, რომელმაც გიორგი III-სგან უარყოფითი პასუხი მიიღო, იმერეთის დაპყრობით დაემუქრა. ამ მდგომარეობას ოსმალეთი მშვიდად არ შეხვედრია. ამის გამო შაჰმა სტამბოლში ელჩი გაგზავნა და აუწყა, რომ მისი მიზანი მხოლოდ მისდამი დაქვემდებარებული მეფეების ხელში ჩაგდება იყო. სეფიანთა მუქარისგან შეშინებულმა გიორგი III-მ შაჰს ელჩები და ძვირფასი საჩუქრები გაუგზავნა. შაჰმა იცოდა, რომ იმერეთის მეფე მასთან შეხიზნულ მეფეებს არ გადასცემდა. იმერეთის სამეფოზე თავდასხმა კი ოსმალეთთან ომის გამოცხადება იქნებოდა, რადგან შეთანხმების მიხედვით, იმერეთის სამეფო ოსმალების ქვეშევდომობაში იყო. შაჰს კი არ სურდა ოსმალებთან ომში ჩაბმა, ამიტომ უარი თქვა ქართველი მეფეების გადაცემის სურვილზე. ამის კიდევ ერთი მიზეზი, შეიძლება ითქვას, რომ დასავლეთ საქართველოს მეფისა და თავადებს შორის არსებული კარგი ურთიერთობა იყო.

სასაზღვრო მოლაპარაკებების თაობაზეც არ იყო მიღწეული საბოლოო შედეგი. სეფიანები ამტკიცებდნენ, რომ ახალციხის ტერიტორია მათ ეკუთვნოდათ. ამის გამო ოსმალეთის სასახლეში სულთანზე იზრდებოდა ირანთან ომის მსურველების ზეწოლა. ამის გამო, ნასუჰ ფაშა თანამდებობიდან გადააყენეს. შაჰ-აბასმა, როდესაც ეს გაიგო, ოსმალეთს ელჩი მუსტაფა ჩავუში და შეპირებული აბრეშუმი გაუგზავნა, თუმცა ვერც ამით მოახერხა ომის შეჩერება. ოსმალეთის არმია 100 ათასიანი ჯარით, დიდ-ვეზირ მეჰმედ ფაშას მეთაურობით, 1615 წლის 22 მაისს სტამბოლიდან დაიძრა.

1618 წელს მოწინააღმდეგეებს შორის დაიდო სერავის ხელშეკრულება, რომლის მიხედვით ახალციხე ოსმალეთს დარჩა. ირანს უნდა დაეცალა და ოსმალეთზე გადაეცა ბაღდათის ახლოს მდებარე სეფიანთა მიერ დაპყრობილი ციხეები, ყოველწლიურად კი აბრეშუმი და ძვირფასი საჩუქრები უნდა გაეგზავნა ოსმალებისთვის. ამ პირობებს შაჰ-აბასი დათანხმდა. შეთანხმების თანახმად, ოსმალეთ-სეფიანთა საზღვარი განისაზღვრა 1555 წელს ხელმოწერილი ამასიის ზავის საფუძველზე. აზერბაიჯანი და აღმოსავლეთ საქართველო სეფიანების, დასავლეთ საქართველო, ყარსი და ახალციხე კი ოსმალების ქვეშევდომობაში შევიდა. შაჰმა ასევე დადო პირობა, არ ჩარეულიყო დაღესტანის საქმეებში, რომელიც ოსმალეთის იმპერიას ექვემდებარებოდა. როგორც ვხედავთ, ოსმალეთის იმპერიასა და სეფიანთა შორის გამართული ომის შემდეგ, ხელი მოეწერა ხელშეკრულებას, რომლის პირობები თითქმის იგივე იყო, რაც 1603-1612 წლის ომის შემდეგ ხელმოწერილი ნასუჰ ფაშას ხელშეკრულება. სერავის ხელშეკრულებაში ერთი განსხვავება იყო ის, რომ ყოველწლიურად ორასი აბრეშუმის სანაცვლოდ ასს გაუგზავნიდნენ. გარდა ამისა, მოგვარდა დარჩენილი სასაზღვრო საკითხებიც.

ოსმალეთ-ირანის 1613-1618 წლების ომის შედეგად საქართველო კვლავ ყველაზე დაზარალებული გამოვიდა. როგორც ყოველთვის, ქართველები ორი ქვეყნის საბრძოლო ფრონტს შორის მოექცნენ. ამ ომის დროს ოსმალეთის იმპერიასა და იმერეთის სამეფოს შორის დაპირისპირება ყოფილა. კახეთისა და ქართლის მეფეები ოსმალეთის ქვეშევდომობაში მყოფ იმერეთის სამეფოს შეეხიზნენ და ამის გამო იმერეთს უთანხმოება მოუვიდა სეფიანებთან. თუმცა, შეეცადნენ ეს დამაბულობა მოეგვარებინათ სამშვიდობო შეთანხმებებით. ქართლისა და კახეთის სამეფოები, რომლებსაც 1603-1612 წლების ომის დროს ოსმალეთის ქვეშევდომობაში ყოფნას სეფიანთა ქვეშევდომობა არჩიეს, ამ შემთხვევაში კი ცდილობდნენ ოსმალეთის მფარველობაში შესვლას. ამის საპასუხოდ სეფიანები თავს დაესხნენ საქართველოს. შეიძლება ითქვას, რომ ზემოხსენებული ომის ერთერთი მიზეზი საქართველოზე სეფიანთა თავდასხმები იყო, რადგან აქ

ოსმალებს უნდოდათ საკუთარი გავლენის მოპოვება, რასაც ისევ ირანის წინააღმდეგ გამოიყენებდნენ. თუმცა, რიგი მიზეზების გამო ეს ვერ მოხერხდა.

§ 1.3. იმერეთის სამეფოსა და ოსმალეთის იმპერიის ურთიერთობები 1623-1639 წწ. ირან-ოსმალეთის ომის დროს

ამრიგად, 1613-1618 წლების ირან-ოსმალეთის ომის შედეგად, ვერცერთმა სახელმწიფომ ვერ მიაღწია მნიშვნელოვან შედეგს. გამყარდა 1612 წელს გაფორმებული ნასუჰ ფაშას ხელშეკრულების პირობები. სერავის ხელშეკრულებით, ორ ქვეყანას შორის დაიწყო მშვიდობიანი პერიოდი, რომელიც დაახლოებით ხუთი წელი გაგრძელდა.

ახალი ბრძოლა ოსმალეთსა და ირანს შორის 1623 წელს დაიწყო. ომის განახლების მიზეზი იყო ოსმალეთის ტახტზე ცვლილების შემდეგ გამოწვეული გარკვეული არეულობები. 1622 წლის 19 მაისს ოსმან II ტახტიდან გადააყენეს, რომელიც შემდგომ მოკლულ იქნა იანიჩარების მიერ. მის ნაცვლად, მუსტაფა I (1622-1623), უკვე მეორედ ავიდა ოსმალეთის ტახტზე. ზოგიერთი სახელმწიფო მოხელე წინააღმდეგი იყო შექმნილი მდგომარეობის.

საქართველოში კი მდგომარეობა იცვლებოდა. 1627 წელს კახეთის მეფე თეიმურაზ I სეფიანთა ქვეშევდომობის ქვეშ შევიდა. კვლავ დაიკავა კახეთის ტახტი და შაჰ-აბასს დაადასტურებინა თავისი მეფობა. ოსმალეთმა, სეფიანთა ქვეშევდომობაში შესული თეიმურაზის წინააღმდეგ, ჩილდირის ბეგლარბეგის, იმერეთის მეფე გიორგი III-ისა და გიორგი სააკაძის მეთაურობით ჯარი გაგზავნა. თეიმურაზი ოსმალთა და ქართველთა ჯართან დამარცხდა. ქართული სამეფოები განაწყენებული იყვნენ თეიმურაზის სეფიანთა მმართველობის ქვეშ შესვლის გამო. 1626 წლის ოქტომბერში თეიმურაზის ტახტიდან ჩამოგდების მიზნით, გიორგი სააკაძის მეთაურობით, მისმა მოწინააღმდეგეებმა ბრძოლა გაუმართეს, თუმცა თეიმურაზმა ისინი დაამარცხა. გიორგი სააკაძე გაიქცა და თავი ოსმალეთს შეაფარა.

1631 წელს სეფიანთა იმპერიაში აჯანყება დაიწყო, რომელიც 1632 წელს ჩაახშეს. ამით ისარგებლა თეიმურაზ I-მა. ის განჯასა და ყარაბაღს თავს დაესხა და გამარცხა. ამის შემდეგ სეფიანთა ჯარი საქართველოში შემოვიდა. თეიმურაზი სეფიანთა წინაშე მარტო დარჩა. იგი მიხვდა, რომ მათ წინააღმდეგ ვერაფერს გააწყობდა და გაიქცა. მან თავი ოსმალთა ქვეშევდომობაში მყოფ იმერეთის სამეფოს შეაფარა. იქიდან არზრუმის ბეგლარბეგ ჰალილ ფაშას წერილი გაუგზავნა, სადაც სულთან მურად IV-ს მორჩილებას უცხადებდა და დახმარებას სთხოვდა. რადგან თეიმურაზმა თავი იმერეთს შეაფარა, კახეთისა და ქართლის სამეფო ტახტები ცარიელი დარჩა. შედეგად, სეფიანებმა ქართლის ტახტზე დანიშნეს როსტომი (1631-1658). კახეთში კი, რომელიც სეფიანთა პროვინციად გადაიქცა, ირანელი მმართველი. ქართლისა და კახეთის ციხეებში სეფიანთა ჯარი განაწილდა. ამგვარად, ამ ქართულ სამეფოებში კვლავ ჩამოყალიბდა სეფიანთა მმართველობა. სეფიანთა მიერ ქართ-კახეთის დაპყრობის შემდეგ, დასავლეთ საქართველოს სამთავროები, სამეგრელო და გურია სეფიანთა სახელმწიფოს დაემორჩილა. გურიის მთავარმა, ქაიხოსრო I-მა თავისი ქალიშვილი ქართლის მეფე როსტომს მიათხოვა. იმერეთის მეფეს გიორგი III-ს არ სურდა გურიელის ქალიშვილის მის მიწებზე გატარება. ამის გამო გიორგი III-ის წინააღმდეგ სეფიანებმა ჯარი გააგზავნეს, დაამარცხეს იგი და იმერეთის სამეფო დაიკავეს.

თავად სულთან მურად IV-ის მეთაურობით სტამბოლიდან ჯარი გამოემგზავრა 1635 წლის 28 მარტს, რომელიც ჯერ კონიაში ჩავიდა, შემდეგ კი 1635 წლის 3 ივნისს არზრუმში. ცხრა დღის, შემდეგ კი, ყარსის გავლით, 1635 წლის 26 ივლისს ერევანს მიაღწია. ერევნის ალყა დაიწყო 1635 წლის 28 ივლისს. 8 აგვისტოს კი სეფიანებმა ქალაქი ოსმალებს ჩააბარეს.

1638 წლისთვის ბაღდადის დაბრუნებისათვის მზადება დაიწყო, რაც სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი იყო სპარსეთის ყურისა და ერაყის ტერიტორიის კონტროლისთვის.

1638 წლის 8 მაისს სულთანმა უსკუდარიდან დაიძრა. ოსმალთაარმია ბაღდადში 1638 წლის 15 ნოემბერს ჩავიდა. დაახლოებით 40 დღიანი ალყის შემდეგ ქალაქი დანებდა. მურად IV-მ 20.000 ჯარისკაცი ბაღდადში დატოვა, თვითონ კი 1639 წლის 14 იანვარს მოსულში ჩავიდა.

1639 წლის 17 მაისს ოსმალეთის იმპერიასა და ირანს შორის გაფორმდა ზოჰაბის ხელშეკრულება. ამ ხელშეკრულებით დასრულდა 1623 წელს დაწყებული 16 წლიანი ომი, რომელიც ორივე მხარისთვის დამღლელი იყო. მოლაპარაკებების მიხედვით სამეგრელოსა და გურიის სამთავროები და იმერეთის სამეფო ოსმალების, ქართლისა და კახეთის სამეფოები და დაღესტანი კი სეფიანების დაქვემდებარებაში შევიდა. ამასიის ხელშეკრულების შემდეგ ოსმალეთ-ირანს შორის გაფუჭებული ურთიერთობები, სულთან მურად IV-ს დროს კვლავ გამოსწორდა.

ირან-ოსმალეთის ომებმა აჩვენა, რომ ოსმალეთის იმპერია ვერასოდეს ვერ შეძლებდა სეფიანების თავისი სუზერენიტეტის ქვეშ მოქცევას და მათზე მუდმივი ხარკის დაკისრებას. გარდა ამისა, სეფიანებიც მიხვდნენ, რომ აღმოსავლეთ ანატოლიაში ვერ შეძლებდნენ გაბატონებას. ზოჰაბის ხელშეკრულებით, 1514 წლიდან 1639 წლამდე, ოსმალეთსა და სეფიანთა შორის 125 წლიანი ომი დასრულდა. ირანსა და ოსმალეთს შორის მშვიდობა სეფიანთა დინასტიის დასრულებამდე გაგრძელდა. ზოჰაბის ხელშეკრულებიდან XVIII ს-ის პირველ მეოთხედამდე, იმერეთის სამეფო, გურიისა და სამეგრელოს სამთავროები და აფხაზეთი ოსმალეთის ქვეშევრდომობაში დარჩა.

როგორც XVI, ისე XVII ს-ში ოსმალეთ-ირანის ომების შედეგად დაზარალებული კვლავ საქართველო გამოვიდა. ამ დროს საქართველოს ტერიტორიები ხელიდან ხელში გადადიოდა. განსაკუთრებით კი ქართლისა და კახეთის სამეფოები, რომლებიც ხან სეფიანთა ხელში იყო, ხან დამოუკიდებლად მოქმედებდნენ ან ოსმალებთან თანამშრომლობდნენ. იმერეთის სამეფო კი ამ პერიოდში ყოველთვის ოსმალეთის სუზერენიტეტის ქვეშ იყო და სეფიანთა წინააღმდეგ მის გვერდით იბრძოდა. მიუხედავად იმისა, რომ ერთხანს საქართველოს ორი მნიშვნელოვანი სამთავრო, სამეგრელო და გურია სეფიანებს დაემორჩილა, იმერეთის სამეფო მაინც ოსმალების ქვეშევრდომობაში დარჩა. გარდა ამისა იმერეთის სამეფომ შეიფარა და დახმარების ხელი გაუწოდა სეფიანთა ზეწოლასა და თავდასხმებს გამოქცეულ ქართლისა და კახეთის მეფეებს.

§ 2. იმერეთის სამეფოსა და ოსმალეთის იმპერიის ურთიერთობები XVII ს-ის მეორე ნახევარში

XVII ს-ის 30-50-იან წლებში, დასავლეთ საქართველოში მოხდა დიდი ფეოდალური შიდა დაპირისპირება, სადაც მთავარი პირი სამეგრელოს მთავარი ლევან II დადიანი იყო. ფეოდალური ანარქია მრავალი წლის განმავლობაში ზიანს აყენებდა დასავლეთ საქართველოს სოციალურად და პოლიტიკურად. მომხდარმა ფეოდალურმა აჯანყებებმა ხალხი ძალიან გადააღალა. შეძლებული ხალხი ამ არეულობისა და ჩაგვრისგან თავის დასაღწევად აღმოსავლეთ საქართველოში სახლდებოდა, სადაც ამ დროს შედარებით სიმშვიდე იყო.

დასავლეთ საქართველოში ეს ფეოდალური ანარქია ნახევარ საუკუნეზე მეტ ხანს გაგრძელდა. იმერეთის სამეფომ უზარმაზარი სოციალური და ეკონომიკური ზიანი მიაყენა სამეგრელოს, გურიისა და აფხაზეთის სამთავროებს. თითქმის განადგურდა სოფლის მეურნეობა, რამაც თავის მხრივ დააზარალა საქალაქო ცხოვრება. ვაჭრობა და მრეწველობა შეწყდა, ხოლო ტყვეთა სყიდვა ძალზე გავრცელდა. ფეოდალური ანარქიის შედეგად, როცა დასავლეთ საქართველოს ზოგადი მდგომარეობა ასეთი იყო, იმერეთის სამეფომ ყველაზე მეტი ზიანი განიცადა. შესუსტდა მეფის ხელისუფლება. XVII ს-ის მეორე ნახევარამდე, იმერეთის მეფეებს უფრო მეტი გავლენა ჰქონდათ დასავლეთ საქართველოში, ვიდრე მეორე ნახევარში. თანდათანობით მთავრები უფრო გაძლიერდნენ. შედეგად, დასავლეთ საქართველოში პოლიტიკური დაპირისპირება გაღრმავდა. დასავლეთ საქართველოს შიდა არეულობასთან ერთად ჰქონდა საგარეო პრობლემებიც. მათგან ყველაზე მნიშვნელოვანი ის იყო, რომ პოლიტიკურად გაყოფილმა ვერ შეაჩერა ოსმალთა შემოტევები. ხშირად მეფეები და ფეოდალები, თავიანთი ინტერესების შესაბამისად, მიმართავდნენ ოსმალეთის იმპერიას, საკუთარი პრობლემების გადაწყვეტის მიზნით. ამის შედეგად ქვეყანა უფრო და უფრო შედიოდა ოსმალთა ბატონობის ქვეშ. ფეოდალური ანარქიის და სამოქალაქო ომების შედეგად, ოსმალეთის მმართველობა გაძლიერდა გურიაში, ოდიშსა და აფხაზეთში და XVII ს-ის ბოლოსთვის საქართველოს შავი ზღვის სანაპიროებზე თითქმის ყველა ციხე ოსმალეთის ხელში აღმოჩნდა. აღნიშნულ პერიოდში, 40 წლის განმავლობაში, იმერეთის სამეფოს ტახტზე 20 მეფე შეიცვალა, რომელთაგანაც მხოლოდ ერთი გარდაიცვალა ბუნებრივი სიკვდილით.

1683 წელს, ვენის ალიის დროს, ოსმალეთის იმპერია დამარცხდა. შედეგად, მის წინააღმდეგ ევროპაში შეიქმნა „საღვთო ლიგა“ და ომი 1699 წლამდე გაგრძელდა. 1699 წელს ავსტრიასთან ხელი მოეწერა კარლოვიცის ხელშეკრულებას და 1700 წელს სტამბოლის ხელშეკრულებას რუსეთთან. უნდა აღინიშნოს, რომ კარლოვიცის ხელშეკრულება იყო პირველი საერთაშორისო დოკუმენტი, რომლითაც ოსმალეთის იმპერია კი რა იძენდა, არამედ კარგავდა ევროპაში ტერიტორიებს. აღნიშნულ ბრძოლებში, 16 წლის განმავლობაში ოსმალეთი ზედიზედ მარცხდებოდა სულთნის ბატონობის ქვეშ მყოფმა დასავლეთ საქართველომ, ფეოდალური ანარქიისა და არეულობის გამო, ვერ შეაფასა ოსმალეთში არსებული მძიმე მდგომარეობა. იმერეთის სამეფო და გურიის, სამეგრელოსა და აფხაზეთის სამთავროები, რომლებიც ვერა და ვერ გაერთიანდნენ, ვერ გათავისუფლდნენ ოსმალეთის მმართველობიდან და ვერც დამოუკიდებლობა მოიპოვეს. პირიქით, ისინი ხშირად მიმართავდნენ ოსმალებს არსებული შიდა არეულობის გამო, რამაც განაპირობა ამ უკანასკნელის სუზერენიტეტის შემდგომი გაძლიერება.

თავი IV. იმერეთის სამეფოსა და ოსმალეთის იმპერიის ურთიერთობები XVIII ს-ში
§ 1. იმერეთის სამეფოსა და ოსმალეთის იმპერიის ურთიერთობები
XVIII ს-ის პირველ ნახევარში

XVII ს-ის მეორე ნახევარში დაწყებული ფეოდალური ბრძოლა, იგივე სიძველეს გაგრძელდა XVIII ს-ის პირველ ნახევარშიც. თითქმის მთელ ქვეყანას ისინი მართავდნენ. ცენტრალური ხელისუფლების სისუსტემ ასევე გააძლიერა ოსმალეთის მმართველობა ქვეყანაში. ოსმალეთის გარნიზონები დასავლეთ საქართველოს ბევრ ციხეებში იყო განლაგებული. ეს ცხადია, როგორც ქართული წყაროების, ისე ოსმალური საარქივო დოკუმენტების მიხედვით. მ. რეხვიაშვილის აზრით, ოსმალების ხელში მყოფი ციხე-სიმაგრეების გარშემო მცხოვრებ ხალხს ისლამის მიღება დაუწყია. ჩვენ ვერ აღმოვაჩინეთ ასეთი ინფორმაცია თურქულ წყაროებში, მაგრამ დიდია ალბათობა ინფორმაციის სისწორისა, რადგან ოსმალური საგადასახადო სისტემის მიხედვით, მუსლიმები უფრო ნაკლებ გადასახადს იხდიდნენ, ვიდრე არამუსლიმები. ამ მიზეზის გამო, შეიძლება ითქვას, რომ იმ დროს რთულ ეკონომიკურ პირობებში მცხოვრები ქართველი ხალხი, ამ გზით შეეცდებოდა საგადასახადო ტვირთის გარკვეულწილად შემსუბუქებას. ის ფაქტი, რომ ციხეები ოსმალების ხელში იყო, მათ საშუალებას აძლევდა, ადვილად ჩარეულიყო იმერეთის საშინაო საქმეებში. ამრიგად, ოსმალებმა მხარი დაუჭირეს მათთან უფრო ახლოს მყოფ ფეოდალებს. იმათ, ვინც თავიანთი ინტერესების შესაბამისად იმოქმედებდა, მეფედ ან მმართველად აცხადებდნენ. იმერეთის ფეოდალები თუ მეფეები ამ მხრივ ხშირად მიმართავდნენ ოსმალეთს.

იმერეთის სამეფოს შიგნით არსებობდა ძლიერი ოჯახები, რომლებიც იწვევდნენ ფეოდალურ ანარქიას და იგნორირებას უკეთებდნენ მეფის ხელისუფლებას. ეს ოჯახები ცენტრალური ხელისუფლების წინააღმდეგ ერთიანდებოდნენ, რაც სამეფო კარზე ცვლილებებს იწვევდა. ისინი ხშირად ერთმანეთის წინააღმდეგაც კი მიდიოდნენ, რაც გამოიხატებოდა სამფლობელოებზე თავდასხმაში, სოფლების, ციხეებისა და ეკლესიების რბევასა და მარცვაში. ისინი ასევე იტაცებდნენ ხალხს და მონებად ყიდდნენ. ქართველი მონების ყველაზე დიდი მყიდველი ოსმალეთის სახელმწიფო იყო. ადგილობრივი მართველები ხელს უწყობდნენ ოსმალებს ტყვეთა სყიდვაში. უფრო მეტიც, ოსმალეთის სახელმწიფო მოხელეები, რომლებიც აქ იყვნენ, ძირითადად ტყვეთა სყიდვით. ყოველწლიურად ათასობით ქართული, ჩერქეზული, აფხაზური წარმოშობის მონა მიდიოდა სტამბულის ბაზარზე. იმერეთის სამეფო ფეოდალურმა დაპირისპირებებმა იმდენად ცუდ მდგომარეობაში ცაადგეს, რომ ოსმალეთის იმპერიას გადასახადსაც კი ვერ უხდიდა. სამეფოს ხაზინა თითქმის ცარიელი იყო. სწორედ ამ გადასახადების გადახდის მიზნით ხდებოდა მონებით ვაჭრობა. თუმცა, ეს არ აღმოჩნდა საბოლოო გამოსავალი. ამ ნეგატიურმა პირობებმა განაპირობა დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის მძიმე ყოფა. ასეთი იყო ზოგადად XVIII ს-ის დასაწყისში იმერეთის სამეფოს მდგომარეობა.

ოსმალეთის იმპერია კი ამ დროს დაკავებული იყო 1683-1699 წლებში, ევროპაში საღვთო ლიგის ძალებთან ომებით გამოწვეული ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების მოგვარებით. ხანგრძლივი და დამძლეული ბრძოლების შედეგად დაიცალა სახელმწიფო ხაზინა, რის გამოც გაიზარდა გადასახადები. შედეგად, დაიწყო არეულობები, განსაკუთრებით ანატოლიაში. დაუცველობისა და არეულობებისგან თავის დასაღწევად, ხალხმა დიდი ქალაქებისკენ მიგრაცია დაიწყო. ამრიგად, შემცირდა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოება და შესაბამისად შემცირდა საგადასახადო შემოსავალიც. დიდ ქალაქებში ხალხის გადასახლება გამოიწვია უმუშევრობა და საზოგადოებრივი წესრიგის პრობლემები. როგორც ჩანს, იმერეთის სამეფოსა და ოსმალეთის იმპერიაში XVIII ს-ის დასაწყისში თითქმის მსგავსი სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები იყო. ორივეგან შეიმჩნეოდა მიგრაცია ქალაქებში და სასოფლო-სამეურნეო წარმოების შემცირება.

XVIII ს-ის დასაწყისში იმერეთისა და ოსმალეთის ურთიერთობები დაპირისპირებით დაიწყო, რადგან იმერეთის მმართველობაში ოსმალეთის მოწინააღმდეგე პირები იყვნენ. მოგვიანებით, იმერეთსა და ოსმალეთის იმპერიას შორის მიმდინარე ბრძოლა შეთანხმებით დასრულდა. ამის შემდეგ, ოსმალეთის გავლენით გამეფებული გიორგი VI-ის პერიოდში, ორ ქვეყანას შორის ურთიერთობა უფრო დალაგებული იყო. გასული საუკუნეების მსგავსად, იმერეთში მიმდინარე სამოქალაქო ომისა და ფეოდალური ანარქიის გამო, ოსმალებმა განაგრძეს იმერეთის შიდა საქმეებში ჩარევა. ოსმალეთი, რომელსაც სურდა საკუთარი პოზიციების შენარჩუნება საქართველოს ტერიტორიაზე, განსაკუთრებით კი იმერეთზე, შეთანხმება დადო რუსეთთან, რომლითაც რუსეთმა აღიარა ოსმალეთის იმპერიის ბატონობა დასავლეთ საქართველოში. გარდა ამის ოსმალეთმა აღმოსავლეთ საქართველო ირანს წაართვა და მთელი საქართველო მისი გავლენის ქვეშ მოაქცია.

აღნიშნულ პერიოდში ოსმალები იმერეთს თავის ვასალად მიიჩნევდნენ, მის მმართველებს მეფეებად მოიხსენიებდნენ, განხვავებით ირანელებისგან, რომლებიც ქართლისა და კახეთის მეფეებს საკუთარი პროვინციების გამგებლებად მიიჩნევდნენ. გარდა ამისა, იმერეთის მეფეები თავისუფალნი

იყვნენ თავიანთ შიდა საქმეებში. ისინი საკუთარი წესების მიხედვით მართავდნენ ქვეყანას. ოსმალები, XVIII ს-ის პირველ ნახევარში იმერეთში დაპყრობილი ციხე-სიმაგრეების წყალობით დომინირებდნენ დაბლობებზე. მათი მმართველობა უფრო სუსტი იყო მთიან და რთულად მისადგომ ადგილებში. ამ პერიოდში იმერეთის მიერ ოსმალეთისთვის გადახდილ გადასახადებს შორის ყველაზე დიდ წილს ტყვეები შეადგენდნენ. ჩვეულებრივ, ტყვეები ახალგაზრდა გოგო-ბიჭები იყვნენ. ამის გარდა, გადასახადებს შორის იყო ძვირფასი ნივთები, ქსოვილები და მონადირე ფრინველები, როგორცაა ქორი და შევარდენი. ამ გადასახადებს ყოველწლიურად უზღავნიდნენ ახალციხის ფაშას, ის კი სტამბოლში იგზავნებოდა. გადასახადის გადახდისგან თავის არიდება, ოსმალეთის ვასალობაზე უარის თქმას ნიშნავდა. ვაჭრობაში ქართულთან ერთად, უფრო მეტად გამოიყენებოდა ოსმალური სავაჭრო და საზომი ერთეულები. ქვეყნის შიგნით კი დასავლეთსა და აღმოსავლეთ საქართველოს შორის ვაჭრობა საკმაოდ სუსტი იყო.

§ 2. იმერეთის სამეფოსა და ოსმალეთის იმპერიის ურთიერთობები XVIII ს-ის მეორე ნახევარში

XVIII ს-ის მეორე ნახევარში იმერეთის ტახტზე მორიგი ცვლილება მოხდა. 1752 წელს გარდაიცვალა ალექსანდრე V და მისი ადგილი დაიკავა მისმა 17 წლის ვაჟმა, სოლომონ I-მა (1752-1784). ახალ მეფესთან ერთად იმერეთის სამეფოც ახალ ხანაში შევიდა. ახალგაზრდა და ენერგიული მეფის მიზანი იყო ქვეყანაში მრავალი ცვლილების განხორციელება. ერთ-ერთი იყო მონებით ვაჭრობის აკრძალვა და საუკუნეების განმავლობაში მიმდინარე ოსმალური ბატონობის დასრულება. სოლომონის მიზნები, რა თქმა უნდა, აისახებოდა ოსმალეთის სახელმწიფოსთან ურთიერთობებზეც, რის გამოც ოსმალეთმა იმერეთთან სამხედრო დაპირისპირება დაიწყო. სოლომონმა არაერთი ბრძოლა გამართა ოსმალთა წინააღმდეგ.

სოლომონმა გარდაცვლილი მამისგან მემკვიდრეობით დასუსტებული სამეფო მიიღო. იმერეთის უმნიშვნელოვანესი, ქუთაისის, ბაღდათის, შორაპნისა და ცუცხვათის ციხეები ოსმალთა ხელში იყო. მათ ეჭირათ ასევე საქართველოს შავი ზღვის სანაპიროზე გონიოს, ბათუმის, ფოთის, რუხისა და ანაკლიის ციხეები. ამ ციხესიმაგრეების წყალობით, ოსმალეთს კონტროლი ჰქონდა მოპოვებული შავი ზღვის მთელ აღმოსავლეთ სანაპიროებზე. გარდა ამისა, გურიის, ოდიშისა და აფხაზეთის თავადები, ოსმალეთის მხარდაჭერით, იმერეთის სამეფოს წინააღმდეგ მოქმედებდნენ.

იმერეთის ტახტზე ცვლილებამ, XVIII ს-ის მეორე ნახევარში ახალი მეფისადმი წინააღმდეგობა გამოიწვია. ახალგაზრდა მეფის კიდევ ერთი მიზანი იყო დასავლეთ საქართველოს გაერთიანება და იმერეთის სამეფოს კვლავ გაძლიერება. თუმცა, მეფის ეს მიზანი ზოგს არ მოსწონდა. სოლომონმა წინაპრების ბედი განიცადა. გამეფებისთანავე მას მოუწია ბრძოლა ურჩი არისტოკრატის წინააღმდეგ.

1768 წლის სექტემბერში ოსმალეთის სულთანმა მუსტაფა III-მ სოლომონისადმი გაგზავნილი ფირმანით იგი იმერეთის მეფედ სცნო. ამრიგად, ორ ქვეყანას შორის უთანხმოება გარკვეული პერიოდით შეჩერდა. თუმცა სოლომონი ოსმალეთის იმპერიის წინააღმდეგ წასასვლელად რუსეთს უახლოვდებოდა. რუსეთი კი გეგმავდა ქართული სამეფოების გამოყენებას კავკასიაში პოზიციის გასამყარებლად.

1768 წლის 23 ივნისს, სოლომონმა დახმარების სათხოველად რუსეთში გაგზავნა საგანგებო უფლებამოსილებებით აღჭურვილი ელჩი, მაქსიმე აბაშიძე. იმერეთის საელჩოს დელეგაცია 1768 წლის 4 ოქტომბერს, რუსი გენერალი პოტაპოვის მეთაურობაში მყოფ ყიზლარის ციხეში ჩავიდა. თუმცა, გენერალი ცივად შეხვდა სოლომონის ელჩობას და ისინი უკან დააბრუნა.

იმავედროულად, ოსმალეთის იმპერიამ ომი გამოუცხადა რუსეთს. პოლონეთის შიდა საქმეებში ჩარევის, ყირიმის სახანოსა და ოსმალეთის მიწებზე დავდასხმის გამო, ოსმალებმა 1768 წლის სექტემბერში, ყოველგვარი მომზადების გარეშე, რუსეთის წინააღმდეგ ომი წამოიწყეს.

1769 წლის იანვარში იმერეთის ელჩობა პეტერბურგში ჩავიდა. ამის სანაცვლოდ რუსეთმა 1769 წლის 20 მარტს იმერეთში ელჩი გამოაგზავნა. სოლომონი რუს ელჩებს რაჭაში მიეგება. მან მარტის ბოლოს რუსეთის ელჩობა ერეკლე II-თან, თბილისში გაგზავნა. სოლომონ მეფე 1769 წლის 21 მაისს თბილისში ჩავიდა და ოსმალთა წინააღმდეგ გადაწყვიტა გაერთიანებულიყო ერეკლე II-თან. მან ეს გადაწყვეტილება რუსეთის ელჩს შეატყობინა.

რუსეთს, თავის მხრივ, ასევე სურდა ქართული სამეფოების გამოყენება ბალკანეთიდან კავკასიაზე ოსმალების ყურადღების გადასატანად. იგი გეგმავდა ქართული სამეფოების გამოყენებას კავკასიის ფრონტზე. ამ მიზნით, დედოფალ ეკატერინეს 1769 წლის 27 მარტის გადაწყვეტილებით, საქართველოში

480 კაცისგან შემდგარი სამხედრო ნაწილი გამოგზავნა, რომელსაც გენერალი ტოტლებენი ხელმძღვანელობდა.

ერეკლესა და სოლომონის რუსეთთან ურთიერთობამ ოსმალეთი თან გააკვირვა და თან აღაშფოთა. იგი მოქმედებაზე გადავიდა და ახალციხის გამგებელ ნუმან ფაშას მეშვეობით ერეკლე მეფეს სთხოვა, რომ რუსეთთან მოკავშირეობა შეეწყვიტა, რაზეც უარყოფითი პასუხი მიიღო. იგივე თხოვნა სოლომონსაც გადასცა, მაგრამ მანაც უარით გაისტუმრა.

1769 წლის 3 ოქტომბერს რუსეთის და იმერეთის ჯარი მოქმედებაზე გადავიდა და ალყაში მოაქცია ოსმალთა ხელში მყოფი შორაპნის ციხე. ტოტლებენმა მოითხოვა ციხის უბრძოლველად გადაცემა, მაგრამ ოსმალებმა უარი უთხრეს. ახალციხის გამგებელმა, ნუმან ფაშამ, როგორც კი რუსების საქართველოში შემოსვლის ამბავი გაიგო, დაიწყო კაცისა და აფხაზეთის მთავარ შარვაშიძესთან კავშირის დამყარება. კაციაშ და შარვაშიძემ ოსმალების დასახმარებლად იმერეთში 9.000 ჯარისკაცი გაგზავნეს. როდესაც ეს სოლომონმა გაიგო, შორაპნის ციხის ალყა გენერალ ტოტლებენს დაუტოვა, თვითონ კი დაუყოვნებლივ უკან გაბრუნდა, შეებრძოლა კაცისა და შარვაშიძის ძალებს და დაამარცხა. ტოტლებენმა კიდევ 4 დღე გააგრძელა შორაპნის ალყა, შემდეგ კი მოხსნა ის, წავიდა ქართლში და ცხინვალში დაბანაკდა. სოლომონ მეფეს გაუკვირდა გენერალ ტოტლებენის მიერ იმერეთის დატოვება და ქართლში გადასვლა. მეფის მიზანი, უპირველეს ყოვლისა, იმერეთის ოსმალეთის ბატონობიდან განთავისუფლება იყო. ერეკლე მეფისა და ტოტლებენის მიზანი კი, პირველ რიგში, ახალციხის ოსმალეთისგან განთავისუფლება. მას შემდეგ, რაც რუსმა ჯარისკაცებმა იმერეთი დატოვეს და ქართლში გადავიდნენ, ოსმალებმა მოკავშირედ გაიხადეს ლეკები და იმერეთის წინააღმდეგ გაილაშქრეს ოსმალეთის ჯარი 4.000 კაცისგან შედგებოდა. 1770 წლის 10 იანვარს ბრძოლა სოლომონმა მოიგო და ოსმალების ჯარი იმერეთიდან გააძევა.

ქართველი მეფეები, რომლებმაც რუსეთის მხარდაჭერა მიიღეს, გამოიყენეს რუსეთ-ოსმალეთის ომი და მოქმედებაზე გადავიდნენ. 1770 წლის 15 მაისს სოლომონმა დაიბრუნა ოსმალების ხელში მყოფი ცუცხვათის ციხე. მოგვიანებით მან დაიპყრო შორაპნის ციხე. 1770 წლის 2 აგვისტოს, გენერალ ტოტლებენის დახმარებით, იმერეთის ძალებმა ოსმალებისგან დაიბრუნეს ბაღდადის ციხე. ამგვარად, ოსმალეთის ხელში არსებული სამი მნიშვნელოვანი ციხე იმერეთის სამეფოს ხელში გადავიდა. შემდეგ დასავლეთ საქართველოსა და იმერეთის ყველაზე მნიშვნელოვან ქუთაისის ციხეში შევიდნენ. რუსმა ჯარისკაცებმა და სოლომონის არმიამ ალყა შემოარტყა მას. 7 აგვისტოს ციხე წაართვეს ოსმალებს. დაიღუპა რამდენიმე თურქი ჯარისკაცი, ზოგიც ტყვედ ჩავარდა.

1772 წელს, რუსეთის ბრძანებით, რუსული არმია საქართველოდან გაიყვანეს. რუსი ჯარისკაცების გაყვანის შემდეგ ოსმალეთი დიდი ძალით დაესხა თავს საქართველოს. ამ დროს მათ დაიპყრეს ქვედა გურია და ქობულეთი. 1773 წლის ოქტომბერში, იმერეთისა და ქართლ-კახეთის ძალებმა, ოსმალეთის იმპერიის წინააღმდეგ, ჯავახეთზე ლაშქრობა მოაწყვეს. ამის საპასუხოდ, ახალციხის ფაშამ, 1774 წლის იანვარში, 2.700 ლეკი და 1.000 თურქი ჯარისკაცი გაგზავნა იმერეთში სალაშქროდ. ერეკლე მეფემ სოლომონს 2.000 ჯარისკაცი გაუგზავნა. ორი ჯარი ჩხერის მახლობლად შეხვდა ერთმანეთს. ოსმალებმა ამ ბრძოლაში მძიმე მარცხი იწვნეს.

მეფე სოლომონმა ჩხერის ბრძოლის შემდეგ, 1774 წლის ნოემბერში, დავით კვინიხიძის მეთაურობით ელჩობა გაგზავნა რუსეთში. მან რუსეთს სთხოვა დაცვა და დახმარება ოსმალების წინააღმდეგ. თუმცა, ამ დროს დასრულდა ოსმალეთ-რუსეთის ომი და ხელი მოეწერა შეთანხმებას. ამ მიზეზით, იმერეთმა კვლავ უარყოფითი პასუხი მიიღო, რადგან რუსეთს ახლად დამთავრებული ომის შემდეგ, ოსმალეთთან ურთიერთობის გაფუჭება არ უნდოდა. 1774 წლის 26 ივლისს რუსეთსა და ოსმალეთს შორის დადებული ქუჩუქ-კაინარჯის ხელშეკრულების 23-ე მუხლი ეხებოდა დასავლეთ საქართველოს, კერძოდ იმერეთის სამეფოს, რომლის მიხედვითაც, დასავლეთ საქართველო ოსმალეთის იმპერიის ბატონობის ქვეშ რჩებოდა. ამასთან, აიკრძალა რუსეთის მხარეს მებრძოლი საქართველოს სამეფოსა და მისი სამთავროების დასჯა. ოსმალეთი საქართველოში ქრისტიანობის საკითხში არანაირად არ ჩაერეოდა. იგი იმერეთიდან არ აიღებდა ფულისა და ტყვეების სახით გადასახადს. მიუხედავად იმისა, რომ იმერეთი ოსმალეთის მმართველობაში რჩებოდა, პუნტკის სხვა პირობების გათვალისწინებით, შეიძლება ითქვას, რომ იმერეთისთვის ეს წარმატებულიც კი იყო. ასევე, ამ ხელშეკრულებით, ოსმალებმა კვლავ მოიპოვეს უფლება ქუთაისის, შორაპნისა და ბაღდადის ციხესიმაგრეების უკან დაბრუნების. თუმცა, მან ვერ გამოიყენა ეს უპირატესობა, რადგან სოლომონმა ეს ციხეები (1770 წ.) დაანგრია. ოსმალებს ამ ციხეებისთვის ბრძოლის სურვილი არ ჰქონიათ.

ქუჩუქ-კაინარჯის ხელშეკრულებამდე, 1774 წლის 21 იანვარს ოსმალეთის სამეფო ტახტზე ცვლილება მოხდა. გარდაიცვალა მუსტაფა III და მის ადგილას ავიდა აბდულჰამიდ I (1774-1789). შეიძლება ითქვას, რომ ოსმალეთსა და იმერეთის მეფე სოლომონს შორის დაძაბულობა გარკვეულწილად შემცირდა. უფრო მეტიც, ოსმალეთს სურდა მშვიდობიანი ურთიერთობის დამყარება სოლომონთან,

რადგან რეგიონში თანდათანობით იწყებოდა რუსეთის გავლენის ზრდა. ოსმალეთის იმპერიამ ბრძანებაც კი გამოსცა, სადაც ნათქვამი იყო, რომ აჩიქბაშის მელიქი სოლომონი იქნა მიტვევებული და ხელახლა დაინიშნა, როგორც მეფე და, რომ არ უნდა განხორციელებულიყო რაიმე მტრული მოქმედება მის წინააღმდეგ და არ უნდა ჩარეულიყვნენ მის საქმეებში. ამ დოკუმენტიდან ვხედავთ, თუ რამდენად მნიშვნელოვანი იყო ოსმალეთისთვის სოლომონთან კარგი ურთიერთობების დამყარება. ოსმალეთის იმპერიას არ სურდა სამხრეთ კავკასიაში ყველაზე მნიშვნელოვანი გავლენის ადგილის, იმერეთის სამეფოს დაკარგვა.

1774 წელს ქუჩუქ-კაინარჯის ზავის შემდეგ, სოლომონი დასავლეთ საქართველოში საკითხების მოსაგვარებლად მოქმედებაზე გადავიდა. მან დაიმორჩილა გურია და სამეგრელო. სამეგრელოს ეკლესია კვლავ დაემორჩილა დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსს. ამასთან, იმერეთში ფეოდალების ერთი ჯგუფი კვლავ გარკვეულ საკითხებში სოლომონის წინააღმდეგი იყო. სოლომონისთვის ისტორია კვლავ განმეორდა. როგორც ტახტის პირველად დაკავების დროს, მას კიდევ უღალატეს. ტახტზე ასვლიდან 30 წლის შემდეგ, მეფის ოჯახის წევრებმა კიდევ ერთხელ შეკრეს კავშირი მის წინააღმდეგ. მათი მიზანი მეფის ტახტიდან ჩამოგდება და უფლისწულ ალექსანდრეს გამეფება იყო. აჯანყებულებმა, პირველ რიგში, მიაღწიეს სერიოზულ წარმატებებს და აიღეს ლომსიათხევის მხარე, ჩხერის ციხე და საწერეთლოს მნიშვნელოვანი ნაწილი. საბოლოო ჯამში ისინი დამარცხდნენ და უარი განაცხადეს თავიანთ მიზანზე. სოლომონმა უამრავი ჯარისკაცი შეაგროვა ხალხისგან და წულუკიძეებისა და წერეთლების დახმარებით აჯანყებულებს მძიმე მარცხი აწვნია. ამ წარმატების შემდეგ, მეფის ძალაუფლება კიდევ უფრო გაიზარდა.

აღნიშნული ბრძოლიდან რამდენიმე ხნის შემდეგ, 1784 წლის 23 აპრილს, სოლომონი გიორგობის დღესასწაულის გამო ქუთაისიდან ხონში მიემგზავრებოდა. ცხენზე მჯდომმა დაკარგა წონასწორობა, გადმოვარდა და იმერეთის მეორე დამაარსებელი, მეფე სოლომონ I 49 წლის ასაკში, ტრაგიკულად გარდაიცვალა. ამგვარად დასრულდა ერთი ეპოქა იმერეთის ისტორიაში. მეფე, რომელიც 1752 წელს ტახტზე ასვლის შემდეგ იმერეთისა და დასავლეთ საქართველოს დამოუკიდებლობისთვის იბრძოდა, გარდაიცვალა. მის დროს, იმერეთის სამეფოს ურთიერთობები ოსმალეთთან, ძირითადად, მტრული იყო. ჩვენ შევეცადეთ, ხსენებული პერიოდი გადმოგვეცა ქართულ და თურქულ წყაროებზე დაყრდნობით. აღსანიშნავია, რომ სოლომონამდე იმერეთის მეფეები, ქვეყანაში მმართველობის შესანარჩუნებლად ოსმალეთს მიმართავდნენ, მაგრამ სოლომონმა სხვა გზას მიმართა. მან ოსმალეთი აიძულა ეცნო იგი იმერეთის კანონიერ მეფედ. ამასთან, იმერეთი ამ პერიოდში არაერთხელ ეცადა რუსეთთან დაახლოებას, მაგრამ უშედეგოდ. რუსეთის ინტერესები მოგვიანებით გაირკვა, 1783 წლის გეორგიევსკის ხელშეკრულებით, რომლის შემდეგაც რუსეთი შეუდგა საქართველოს ოკუპაციის გეგმის მზადებას. საერთოდ, შეიძლება ითქვას, რომ XVIII ს-ის მეორე ნახევარი არის პერიოდი, როდესაც იმერეთის სამეფოსა და ოსმალეთის იმპერიის ურთიერთობებში ყველაზე მეტ ბრძოლას ჰქონდა ადგილი.

იმერეთში ტახტისთვის ბრძოლა და ამ ბრძოლაში ფეოდალების ჩარევა საუკუნეების განმავლობაში მიმდინარეობდა. ამჯერად, ამ ბრძოლის მიზეზი სოლომონი I-ს გარდაცვალება გახდა, რადგან მას მემკვიდრე არ ჰყავდა. მის წინააღმდეგ აჯანყებული ვაჟი ალექსანდრე 1780 წელს გარდაიცვალა. ალექსანდრეს ჰყავდა უკანონო შვილი, სახელად გიორგი, რომელსაც მემკვიდრეობის უფლება არ ჰქონდა. სოლომონ მეფემ, ალექსანდრეს გარდაცვალების შემდეგ, მისი ძმის არჩილის შვილი, დავითი მემკვიდრედ გამოაცხადა. 1784 წელს სოლომონის გარდაცვალებისას, მისი ძმისშვილი დავითი 12 წლის იყო, რომელიც ქართლ-კახეთის მეფესთან, ერეკლე II-სთან იზრდებოდა. ამასთან, დიდბატონებს არ სურდათ სოლომონის მიერ მემკვიდრედ გამოცხადებული 12 წლის დავითის გამეფება. ამ თავადების წყალობით, 1784 წლის 30 აპრილს ტახტზე ავიდა სოლომონ მეფის ბიძის, გიორგის ძე დავითი.

დავითმა, იმერეთის ახალმა მეფემ, პირობა დადო, რომ გააგრძელებდა სოლომონ მეფის პოლიტიკას. ის ამლიერებდა თავის უფლებამოსილებას, რათა დამოუკიდებლად ემოქმედა ქვეყნის შიგნით. ერთის მხრივ, ოსმალეთის გავლენისგან თავის დაღწევის მიზნით, იმერეთის სამეფოს რუსეთთან ურთიერთობების გაგრძელება სურდა, რაც ოსმალეთის ინტერესს ეწინააღმდეგებოდა. საქართველოში ფეხმოკიდებულ რუსეთს გავლენა ჰქონდა იმერეთზე, რომელიც ოსმალეთს საუკუნეების განმავლობაში ეჭირა. ოსმალთა აზრით, საჭირო იყო დავით მეფის ტახტიდან ჩამოგდება, რომელსაც კატეორიულად სურდა რუსეთთან მჭიდრო ურთიერთობის დამყარება. ის, ვინც ტახტზე ავიდოდა, უნდა მიეღო ოსმალეთის ბატონობა და განხორციელებინა მისთვის სასურველი პოლიტიკა.

რაც გადახდა ყველა იმერეთის მეფეს, თითქმის იგივე გადახდა დავით მეფესაც. ქვეყნის დიდთავადები და ფეოდალები, რომელთაც მეფე არ მოსწონდათ, მის წინააღმდეგ გაერთიანდნენ. იმავე წელს იმერეთის ტახტზე ცვლილება მოხდა. 1786 წელს მეფე დავითის გამეფების მოწინააღმდეგეები 1789 წელს კვლავ შეიკრიბნენ და მეფის ტახტიდან ჩამოგდება სცადეს. 11 ივნისს, სოფელ მათხოჯში ორ მხარეს შორის გამართულ ბრძოლაში იმერეთის მეფე დავით II დამარცხდა. ტახტზე ავიდა არჩილის ვაჟი, დავითი. დამარცხებული დავით მეფე ახალციხეში გაიქცა. 1790 წლის 11 ივნისს, იმერეთის ყოფილმა მეფემ,

დავითმა, ახალციხის ფაშას დახმარებით, ლეკებისა და ოსმალთა ჯარით იმერეთზე გაილაშქრა და დაამარცხა არჩილის ძე, დავითი. თუმცა, ამ უკანასკნელმა იმერეთის ტახტი უკან მალევე დაიბრუნა და დამარცხებული მეფე კვლავ ახალციხეში გაიქცა. იმავე წელს, ყოფილი მეფე დავითი ტახტის დაბრუნების მიზნით კვლავ თავს დაესხა იმერეთს, თუმცა ის დაამარცხა არჩილის ძემ და კვლავ ახალციხეში გააქცია. ამ ბრძოლების შედეგად ცხადი გახდა, რომ იმერეთის მეფე დავით არჩილის ძე იყო. მას ბიძის პატივსაცემად ეწოდა სოლომონ II. ყოფილმა მეფემ, დავითმა, რომელმაც 1792 და 1794 წლებში ორჯერ სცადა იმერეთის ტახტის დაპყრობა, მიზანს ვერ მიაღწია. მოხუცი მეფე, რომელმაც მარცხის გამო თავი ახალციხეს შეაფარა, 1795 წელს იქვე ყვავილით გარდაიცვალა. როგორც ვხედავთ, ოსმალები აქტიურად მონაწილეობდნენ იმერეთში ტახტისთვის ბრძოლაში. დავით II-მ, რომელიც მანამდე ოსმალეთის საწინააღმდეგო პოლიტიკას ატარებდა, რთულ ვითარებაში ჩავარდნისას ახალციხეს შეაფარა თავი და მიიღო მისი მფარველობა. ოსმალეთმა, რომელიც მხარს უჭერდა დავით II-ი კვლავ გამეფებას, სამხედრო დახმარებაც კი გაუწია მას, მაგრამ უშედეგოდ. წარმატების შემთხვევაში, დავითი II მოვალე იქნებოდა ოსმალების წინაშე და იმპერიის წყალობით ტახტის დაბრუნების შემდეგ, მიიღებდა მის მმართველობას.

ამ პერიოდში, ჩვეულებისამებრ, იმერეთის სამეფოში თავადებსა და მეფეს შორის უთანხმოება იყო ჩამოვარდნილი. ამავე დროს, რუსეთის გავლენა დასავლეთ საქართველოზე თანდათან იზრდებოდა. ქართლ-კახეთის სამეფო რუსეთის მფარველობაში იმყოფებოდა, რომლის მიზანსაც მთელი საქართველოს თავის მფარველობის ქვეშ მოქცევა, გაერთიანება და მართვა წარმოადგენდა. 1803 წლის 4 დეკემბერს, ოდიში რუსეთის მფარველობაში მოექცა. ამან შეარყია იმერეთის სამეფოს ავტორიტეტი დასავლეთ საქართველოში. იმერეთი, ფაქტობრივად, გარშემორტყმული აღმოჩნდა რუსთა ძალებით. მის ირგვლივ, წრე თანდათანობით ვიწროვდებოდა.

საქართველოს სამეფოებსა და სამთავროებს სურდათ რუსეთის ქვეშევდომობაში შესვლა საკუთარი ნებით, თუმცა არ იცოდნენ რუსეთის ფარული ამბიციების შესახებ. იმერეთის სამეფომ 1804 წლის დასაწყისში ელჩები გაგზავნა რუსეთში და ითხოვა მფარველობა, რასაც რუსეთი ამჯერად დათანხმდა და 1804 წლის 25 აპრილს ხელმოწერილი 174 მუხლიანი ელაზნაურის ხელშეკრულებით, იმერეთი ოფიციალურად რუსეთის ქვეშევდომობაში მოექცა. ეს ხელშეკრულება რუსეთისთვის დიდი წარმატება იყო, რადგან მან დაიქვემდებარა დასავლეთ საქართველოს უმნიშვნელოვანეს სამეფო. გარდა ამისა, სამეფო, რომელიც საუკუნეების განმავლობაში იყო ოსმალეთის ქვეშევდომობის ქვეშ. ეს კი რუსეთისთვის უდიდესი სტრატეგიული უპირატესობა იყო.

1810 წლის 20 თებერვალს, ქუთაისის ეკლესიებში წაკითხულ იქნა რუსეთის ბრძანება, რომ გაუქმდა იმერეთის მეფე სოლომონ II-ის სამეფო უფლებამოსილება. იმავე დღეს რუსი ჯარისკაცები თავს დაესხნენ იმერეთის სამეფოს ყველა მხრიდან. ამ დროს, სოლომონ მეფე 4.000 კაცით ვარციხეში იმყოფებოდა. მის დასაჭერად, რუსთა ჯარი ერთდროულად მოქმედებდა ვარციხიდან, ქუთაისიდან, სამეგრელოდან, გურიიდან და ლეჩხუმიდან. სოლომონსა და რუსებს შორის ერთთვიანი ბრძოლის შემდეგ, მეფე იძულებული გახდა დაეტოვებინა ვარციხე. ის ცდილობდა ახალციხისკენ გაქცევას, მაგრამ გზა გადაკეტილი იყო. ახალციხის გამგებელს, შერიფ ფაშას ამბავი გაუგზავნა, მაგრამ მალევე მიხვდა, რომ დახმარებას დააგვიანდებოდა. 1810 წლის მარტში რუსების მიერ დატყვევებული მეფე გადაიყვანეს თბილისში და დააპატიმრეს. სოლომონ II-ის დაპატიმრების შემდეგ, იმერეთის ყველა ციხე რუსებმა დაიკავეს.

ქაიხოსრო წერეთლის მიერ მომზადებული გეგმის შედეგად, თბილისში დატყვევებულმა სოლომონმა 1810 წლის 10-11 მაისის ღამით გაქცევა მოახერხა. რუსეთის იმპერატორმა დასაჯა ყველა, ვინც პასუხისმგებელი იყო მეფის გაქცევაში. თბილისიდან გაქცეული მეფე ახალციხეში ჩავიდა და თავი ოსმალეთის იმპერიას შეაფარა. ახალციხეში მას კარგად შეხვდნენ. აქედან სტამბოლში წერილი გაგზავნა, სადაც წერდა, რომ იმერეთი საუკუნეების განმავლობაში იყო დაკავშირებული ოსმალეთთან, მისი მიწები ეკუთვნოდა ოსმალებს, რომ ისინი ოსმალეთის მმართველობის ქვეშ გარკვეული პერიოდის განმავლობაში მშვიდად ცხოვრობდნენ, მაგრამ ბოლო რამდენიმე წელი რუსებმა მოტყუებით გააბრიყვეს და მის ქვეყანაში შეიჭრნენ. სულთან მაჰმუდ II დადებითად გამოეხმაურა მეფე სოლომონ II-ის ამ წერილს და დახმარებას შეპირდა.

გარკვეული პერიოდის შემდეგ, სოლომონ II ახალციხიდან ტრაპიზონში გადავიდა და ბრძოლა აქედან განაგრძო. იგი ცდილობდა თავის ქვეყნის გადარჩენას რუსული ოკუპაციისგან, საქართველოში მის ერთგულ პირებთან კონტაქტების გზით. რუსებმა მოსთხოვეს ოსმალეთს სოლომონ II-ს გადაცემა, მაგრამ ოსმალეთმა ეს წინადადება უარყო. სოლომონმა დახმარება სთხოვა ოსმალებს, მაგრამ მოსალოდნელი დახმარება ვერ მიიღო. იმავდროულად, რუსებს სურდათ დაკავშირებოდნენ და შეთანხმებოდნენ სოლომონ II-ს, მაგრამ ტრაპიზონის გამგებელი, სულიმან ფაშა უარს ამბობდა. გარკვეული პერიოდის შემდეგ, სოლომონი დაუკავშირდა ფრანგებს და დახმარება ითხოვა, თუმცა სასურველი მხარდაჭერა ვერ

მიიღო. მეფე სოლომონ II, რომელმაც სიცოცხლის ბოლო პერიოდი ტრაპიზონში გაატარა, გარდაიცვალა 1815 წლის 7 თებერვალს და დაკრძალეს იქვე, წმინდა გიორგის ეკლესიაში. მეფის ცხედარი 1990 წელს საქართველოში გადმოასვენეს და დაკრძალეს გელათის მონასტერში.

შეიძლება ითქვას, რომ ოსმალეთსა და უკვე დამოუკიდებელ იმერეთის სამეფოს შორის ურთიერთობები, რომელიც ჩვენი აზრით დაიწყო 1508 წელს და გაგრძელდა სამ საუკუნეზე მეტ ხანს, იმერეთის უკანასკნელი მეფის, სოლომონ II-ის გარდაცვალებით დასრულდა. მომდევნო პერიოდში, რუსეთის ბატონობა დასავლეთ საქართველოში ძალზე გაძლიერდა და ქვეყნის კონტროლი მთლიანად მათ ხელში გადავიდა. მის წინააღმდეგ აჯანყებები სასტიკად ჩახშობილ იქნა. ოსმალეთი, ეკონომიკური და სამხედრო პრობლემების გამო, ვეღარ ახერხებდა საქართველოს საქმეებში რუსეთის წინააღმდეგ ჩარევას.

დასკვნები

წარმოდგენილ ნაშრომში, შევეცადეთ შეგვესწავლა და შეგვეფასებინა იმერეთის სამეფოსა და ოსმალეთის იმპერიის ურთიერთობები XVI ს-ის დასაწყისიდან XVIII ს-ის ჩათვლით. კვლევა ეყრდნობა ქართულ და თურქულ (ოსმალურ) წყაროებს. აგრეთვე გამოყენებულია ინგლისურ და სხვა უცხოენოვან ავტორთა ნაშრომები. თავიდან, ლიტერატურისა და წყაროების შეფასების ნაწილში, გადმოცემულია ინფორმაცია ნაშრომში გამოყენებული წყაროების შინაარსისა და მათი მნიშვნელობის შესახებ, რაც მიზნად ისახავს გააცნოს ისინი, როგორც თურქ, ისე ქართველ მკვლევრებს და ზოგადად, დაინტერესებულ პირებს. ამრიგად, ქართველ მკვლევრებისთვის ხელმისაწვდომი გახდება თურქულ წყაროებში დაცული გარკვეული ინფორმაცია, ხოლო თურქები კი შეძლებენ გაეცნონ ქართულ საისტორიო მასალას.

დისერტაციის პირველ თავში განხილულია ქართული და ოსმალური ურთიერთობების საწყისი ეტაპი. XIV ს-ში თემურ-ლენგის თავდასხმების შედეგად რთულ მდგომარეობაში ჩავრდნით საქართველომ, თემურ-ლენგის გარდაცვალების შემდეგ დაიწყო ძალების მოკრება. განსაკუთრებით, 1412 წელს ტახტზე ასული ალექსანდრე I, სხვადასხვა გზით ცდილობდა ქვეყანაში სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გამოსწორებას.

კონსტანტინოპოლის დაპყრობის შემდეგ, თავის მხრივ, ოსმალეთის იმპერიამ დაიწყო მოქმედებები შავ ზღვაზე დომინირების დასამყარებლად. ამ მიზნით განხორციელებული ლაშქრობიდან ერთ-ერთი იყო 1454 წელს თავდასხმა შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროებზე, სოხუმის მიდამოებში. აღნიშნული თარიღი, ქართულ-ოსმალურ ურთიერთობებში, პირველ კონტაქტად არის მიჩნეული. ეს ფაქტი საგანგებოდ არის გადმოცემული წარმოდგენილ კვლევაში. კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი, რომელიც ნაშრომის ამ ნაწილში არის განხილული, ოსმალთა მიერ 1453 წელს ოსმალეთის მიერ კონსტანტინოპოლის დაპყრობის შემდეგ, საქართველოზე გავლენის მოპოვების მცდელობაა. კონსტანტინოპოლის აღების ფაქტმა დიდი გავლენა იქონია საქართველოზე როგორც პოლიტიკური, ისე ეკონომიკური და კულტურული კავშირების თვალსაზრისით ევროპასთან.

საქართველო რამდენჯერმე მიიწვიეს ანტიოსმალურ კოალიციებში, რომელთა ჩამოყალიბების ინიციატორიც რომის პაპი იყო. მისი რწმუნებულები საქართველოში ჩამოვიდნენ და შეხვდნენ ადგილობრივ მეფე-მთავრებს. ქართველებმა, რომლებმაც ამ ალიანსში მონაწილეობის სურვილი გამოთქვეს, შიდა ბრძოლები და წყენა დროებით გვერდზე გადადეს და გაერთიანების პირობაც კი დადეს. მათ ელჩებიც გააგზავნეს რომის პაპთან და ევროპელ მმართველებთან, მაგრამ ევროპული სახელმწიფოების უნოქმედობის გამო, საბოლოოდ კოალიციის შექმნა არ მოხერხდა.

ოსმალეთის სულთანი, მეჰმედ II პაპის ანტიოსმალურმა ქმედებებმა უფრო გაააქტიურა. იგი მოქმედებაზე გადავიდა და 1460 წელს დაიპყრო ამასრა, 1461 წელს კი ტრაპიზონის იმპერია. ამ ფაქტმა კიდევ უფრო გაართულა საქართველოს მდგომარეობა. კოალიციის შექმნის წარუმატებელმა მცდელობამ და მეჰმედ II-ის შავი ზღვის სანაპიროებზე განხორციელებულმა ლაშქრობებმა ქართველთა შორის დროებით ჩამოვარდნილი მშვიდობა კვლავ დაარღვია. ქვეყანაში დაიწყო შიდა არეულობა, რის შედეგადაც, XV ს-ის ბოლოს, ერთიანი საქართველო, იმერეთის, ქართლის, კახეთის სამეფოებად და სამცხე საათაბაგოს სამთავროდ დაიშალა. აქედან მოყოლებული XIX ს-ის დასაწყისამდე ეს სამეფოები ცალკადაც აგრძელებდნენ არსებობას, სანამ არ მოხდა მათი იძულებითი გაერთიანება რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში.

დისერტაციის მეორე თავი ეხება იმერეთის სამეფოსა და ოსმალეთის იმპერიის შორის ურთიერთობას XVI ს-ში. პირველ ქვეთავში გადმოცემულია უკვე დამოუკიდებელი იმერეთის სამეფოსა და ოსმალეთის იმპერიის ურთიერთობების დასაწყისი. ეს გახლავთ ოსმალეთის უფლისწულ სელიმის,

ჯერ კიდევ ტრაპიზონის გამგებლობის დროს იმერეთში ლაშქრობის ფაქტი. საკითხი განხილულია, როგორც ქართულ, ისე თურქულ წყაროებზე და საისტორიო ლიტერატურაზე დაყრდნობით. აღნიშნულ ფაქტთან დაკავშირებით სხვადასხვა წყარო განსხვავებულ თარიღს გვაწვდის: 1508, 1509, 1510 და 1512 წლებს. სამწუხაროდ, ზუსტი თარიღის დადგენა რთულია. სხვადასხვა გარემოების გათვალისწინებით ჩვენ ვთვლით, რომ მოცემულ თარიღებს შორის ყველაზე მისაღებია 1508 წელი. მის-ივნისი კი ის თვეებია, როდესაც ტრადიციულად ოსმალები მიდიოდნენ სალაშქროდ. იმერეთში ლაშქრობის დროს სელიმს გზამკვლელობა გაუწია სამცხის ათაბაგმა მზეწაბუკმა. ოსმალთა ლაშქარმა დაარბია ქუთაისი, გადაწვა გელათი და ტყვეებითა და ალაფით გაბრუნდა ტრაპიზონში. ამ ლაშქრობით დაწყებული ურთიერთობები იმერეთის სამეფოსა და ოსმალეთის იმპერიას შორის სამ საუკუნეზე მეტხანს გაგრძელდა.

იმერეთის მეფე ბაგრატ III-მ 1535 წელს მურჯახეთის ბრძოლაში დაამარცხა ათაბაგი ყვარყვარე III და სამცხე-საათაბაგო დაიმორჩილა. მალე ათაბაგის მხარდასაჭერად საქართველოში ოსმალთა ჯარი შემოვიდა. აღნიშნული დახმარება ოსმალეთის ინტერესებში უფრო შედიოდა, რადგან იგი გაზრდიდა მის გავლენას ქართულ ტერიტორიებზე. ათაბაგის ტახტისთვის ბრძოლა უფრო გამძაფრდა XVI ს-ის 40-იან წლებში, ყვარყვარეს გარდაცვალების შემდეგ, როდესაც მისმა ვაჟმა ქაიხოსრომ მოინდომ საათაბაგოს ბაგრატისგან გამობსნა. 1543 წელს ოლთისში, სოფელ ქარალაქთან ბაგრატმა მოახერხა ოსმალთა დამარცხება, მაგრამ 1545 წელს, ოსმალებმა, მორიგი შემოსევის დროს, სოხოისტას ბრძოლაში სასტიკად დაამარცხეს იგი. ამგვარად, კიდევ უფრო გაიზარდა ოსმალეთის იმპერიის გავლენა ქართულ მიწებზე.

1553 წელს, ოსმალეთი ირანის წინააღმდეგ, ეგრეთწოდებულ „ნახიჭევნის ომში“ ჩაება. ამ ომის დასასრული იყო 1555 წლის ამასიის ზავი. იგი პირველი სამშვიდობო ხელშეკრულება იყო ირანსა და ოსმალეთს შორის, რომლითაც დროებით შეჩერდა მათ შორის თითქმის ნახევრასაუკუნოვანი ბრძოლა. საქართველოს ტერიტორიები ოსმალეთმა და ირანმა ორად გაიყვეს. დასავლეთ საქართველო - იმერეთის სამეფო, სამეგრელოსა და გურიის სამთავროებით და სამცხის დასავლეთი ნაწილი ოსმალეთის, ხოლო აღმოსავლეთ საქართველო - ქართლის და კახეთის სამეფოები და აღმოსავლეთ მესხეთი ირანის გავლენის სფეროებად გამოცხადდა. ამასიის ზავით, ოსმალეთმა და ირანმა ოფიციალურად დაადასტურეს საქართველოს ტერიტორიაზე თავიანთი ბატონობა. ამიერიდან, ისედაც დაშლილი საქართველო, კიდევ უფრო მძიმე მდგომარეობაში ჩავარდა. ოსმალურ საარქივო დოკუმენტებში დაცულია ცნობები ოსმალეთის ქართულ სამეფო-სამთავროებთან ურთიერთობის შესახებ. აღნიშნული ცნობებით ირკვევა, რომ ოსმალეთი ყურადღებით აკვირდებოდა იმერეთის სამეფოში განვითარებულ მოვლენებს. ისევ ამ დოკუმენტებიდან ჩანს, რომ ირანი ხელშეკრულების შესაბამისად, ოსმალეთის იმპერიასთან მოლაპარაკებით ცდილობდა იმერეთთან დაკავშირებული პრობლემების მოგვარებას. შეიძლება ითქვას, რომ ამასიის ხელშეკრულება გარდამტეხი იყო ოსმალეთისა და იმერეთის ურთიერთობებში. ამ პერიოდში გაიზარდა ოსმალეთის გავლენა იმერეთზე, დასავლეთ საქართველოს ყველაზე მნიშვნელოვან სამეფოზე.

1565 წელს გარდაიცვალა იმერეთის მეფე ბაგრატ I და მისი ადგილი დაიკავა მისმა ვაჟმა გიორგი II-მ. 1566 წელს, სულეიმან I-ის გარდაცვალების შემდეგ ოსმალეთის ტახტზე ავიდა მისი ვაჟი სელიმ II. ერთი წლის ინტერვალით მოხდა სატახტო ცვლილება ორ სახელმწიფოში. აღნიშნულ პერიოდში ოსმალეთს იმერეთთან მშვიდობიანი ურთიერთობა ჰქონდა. ოსმალეთის ტახტზე განხორციელებული ცვლილების შემდეგ, იმერეთის მეფე გიორგი II-მ ელჩი გაგზავნა სტამბოლში და სულთანს აუწყა, რომ მისი ერთგული იყო. ამის საპასუხოდ, 1568 წელს სელიმ II-მ წერილი გაუგზავნა იმერეთის მეფეს, სადაც აღნიშნავდა, რომ ეჭვი არ ეპარებოდა ოსმალეთის იმპერიისადმი იმერეთის ერთგულებასა და მორჩილებაში.

ამ დროს იმერეთის სამეფოში შიდა არეულობა სუფევდა. გიორგი II-ს პრობლემები ჰქონდა გურიელთან, დადიანსა და აფხაზეთთან. იმერეთში არსებული აღნიშნული პრობლემების მოგვარებაში თანდათანობით დაიწყო ჩართვა ოსმალეთის იმპერიამაც. შიდა საქმეებში ჩარევა ხელს აძლევდა ოსმალეთს გაეზარდა მისი გავლენა რეგიონში. აღნიშნული საკითხი, საარქივო დოკუმენტებზე დაყრდნობით, ნაშრომში ვრცლად გვაქვს გადმოცემული.

1578-1590 წლებში ოსმალეთსა და ირანს შორის მორიგი ომი მიმდინარეობდა, რომელშიც კვლავ ყველაზე მეტად საქართველო დაზარალდა. ნაშრომში შეფასებული გვაქვს ომამდელი ვითარება ზოგადად, რის შემდეგაც გადმოვცემთ ოსმალეთის იმპერიის მიერ ირანის წინააღმდეგ განხორციელებული სამხედრო მოქმედებების მიზეზებს. აღნიშნული ომის დასაწყისში ოსმალები იმერეთის სამეფოს სთხოვდნენ დახმარებას მათი მოწინააღმდეგე ქართველი თავადების დამორჩილებაში. იმერეთის მეფე, გიორგი II ამ დახმარებას დათანხმდა, ეს კი ორ ქვეყანას შორის სამხედრო თანამშრომლობაზე მიუთითებს. ომის დასრულების შემდეგ, 1590 წლით დათარიღებული ფერჰად ფაშას ხელშეკრულებით, აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიებიც ოსმალეთის მმართველობაში გადავიდა. ამრიგად, ოსმალეთის ბატონობა მთელ საქართველოში გავრცელდა. ამის გარდა, ოსმალთა გავლენის ქვეშ მოექცა აღმოსავლეთ კავკასია და დაღესტანიც.

XVII ს-ის პირველ ნახევარში, იმერეთის სამეფოსა და ოსმალეთის იმპერიას შორის ურთიერთობები განვითარდა ოსმალეთ-ირანის 1603-1612, 1615-1618 და 1623-1639 წლებში მიმდინარე დაპირისპირებების პირობებში. აღნიშნული ომების დროს იმერეთისა და ოსმალეთის ინტერესები შეესაბამებოდა ერთმანეთს. ორი სახელმწიფო თანამშრომლობდა სამხედრო და დიპლომატიური კუთხით. ამგვარ დადებით ურთიერთობებს ადასტურებს გიორგის III-ის მიერ სტამბოლში გაგზავნილი ელჩობა, რომელსაც ოსმალეთის იმპერიისთვის იმერეთის სამეფოს მორჩილება უნდა ეუწყებინა. 1603-1639 წლების ოსმალეთ-ირანის ომების შემდეგ ხელმოწერილ ზოპაბის ხელშეკრულებით ორივე სახელმწიფო დაუბრუნდა 1555 წელს ამასიის ხელშეკრულების პირობებს. ამგვარად, კიდევ ერთხელ გამყარდა ოსმალეთის სუზერენიტეტი იმერეთის სამეფოზე.

XVIII ს-ის დასაწყისში ოსმალეთის იმპერიასა და იმერეთის სამეფოში თითქმის ანალოგიური სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები შეიქმნა. XVII ს-ის მეორე ნახევარში დასავლეთ საქართველოში დაწყებული ფეოდალური ანარქია, XVIII ს-ის პირველ ნახევარშიც გაგრძელდა. აღნიშნულმა გარემოებამ აისახა ორი სახელმწიფოს ურთიერთობებზე.

1724 წელს ოსმალეთსა და რუსეთს შორის გაფორმდა სტამბოლის ხელშეკრულება, რომლითაც რუსეთი აღიარებდა ოსმალეთის იმპერიის ბატონობას დასავლეთ საქართველოზე. ოსმალეთის იმპერია დასავლეთ საქართველოში კონტროლს, ძირითადად დაკავებული ციხეების წყალობით ახორციელებდა. ყველაფრის პარალელურად ადგილი ჰქონდა ტყვეებით ვაჭრობას, რამაც გარკვეულწილად იმერეთის ოსმალეთის იმპერიისადმი გადასახადის სახეც მიიღო. სწორედ ამიტომ ტყვეთა სყიდვამ XVIII ს-ის ყველაზე ფართო მასშტაბებს მიაღწია.

1752 წელს, სოლომონ I-ის გამეფებით, იმერეთის სამეფოში ახალი ერა დაიწყო. ახალ სტადიაში შევიდა აგრეთვე ოსმალეთის იმპერიასა და იმერეთს შორის ურთიერთობებიც. სოლომონის მთავარი მიზანი დასავლეთ საქართველოს გაერთიანება და იმერეთის სამეფოს გაძლიერება იყო. 1757 წლის დეკემბერში ხრესილში გამართულ ბრძოლაში მან დაამარცხა ოსმალები. ეს იყო პირველი ბრძოლა ოსმალებსა და იმერლებს შორის XVIII ს-ის მეორე ნახევარში. ამ გამარჯვების შემდეგ, 1759 წელს ქუთაისში გაიმართა საეკლესიო კრება, სადაც მიიღეს გადაწყვეტილება მთელს დასავლეთ საქართველოში ტყვეთა სყიდვის აკრძალვის შესახებ. აღნიშნული საკითხი იმერეთის სამეფოსა და ოსმალეთის დაპირისპირების უმთავრესი საბაზი გახდა. ამ ყველაფერმა დასავლეთ საქართველოში მეფე სოლომონის ავტორიტეტი გაზარდა. დასავლეთ საქართველოში, ოსმალეთის იმპერიას პირველად გამოუჩნდა ასეთი ძლიერი მოწინააღმდეგე.

1774 წელს ოსმალეთსა და რუსეთს შორის ხელი მოეწერა ქუჩუქ-კაინარჯის ხელშეკრულებას, რომლის 23-ე მუხლი დასავლეთ საქართველოს ეხებოდა. ამ მუხლის თანახმად, იმერეთი ჯერ კიდევ რჩებოდა ოსმალეთის მმართველობაში, მაგრამ მათ ეკრძალებოდათ იმერეთის დასჯა რუსეთთან თანამშრომლობისთვის. გარდა ამისა, ოსმალეთის იმპერია ვერანაირად ვერ შეუშლიდა ხელს ქრისტიანობას საქართველოში და არ აიღებდა გადასახადს იმერეთიდან. როგორც ვხედავთ, 1768-1774 წლების ოსმალეთ-რუსეთის ომის შემდეგ, იმერეთზე ოსმალთა ბატონობა მხოლოდ ქალაქებზე რჩებოდა.

1784 წელს, მეფე სოლომონის გარდაცვალების შემდეგ, იმერეთის ტახტზე ავიდა სოლომონის ბიძის, გიორგის ძე დავითი, რომელიც რუსეთთან ურთიერთობისკენ იხრებოდა. ამან საშინლად შეაწუხა ოსმალეთი. იგი გადავიდა მოქმედებაზე, რათა იმერეთის ტახტზე დაესვა პროოსმალური მმართველი, თუმცა რუსეთის ჩარევით ხელი აიღო ამ განზრახვაზე. 1789 წელს იმერეთის ტახტზე ცვლილებები მოხდა და სოლომონის ძმისშვილი დავითი გამეფდა. ახალმა მეფემ ბიძის საპატივცემულოდ მისი სახელი დაირქვა და ტახტზე სოლომონ II-ის სახელით ავიდა. ამგვარად დაიწყო ოსმალეთისა და იმერეთის ურთიერთობის ბოლო ეტაპი. ყველაზე მნიშვნელოვანი მოვლენა, რაც მოხდა სოლომონ II-ის პერიოდში, იყო 1804 წელს გაფორმებული ელაზნაურის ხელშეკრულებით იმერეთის სამეფოს რუსეთისადმი დაქვემდებარება. 1810 წელს რუსეთმა იმერეთის სამეფო გააუქმა. სოლომონმა თავი ოსმალეთის იმპერიას შეაფარა. 1815 წელს, იმერეთის სამეფოს ბოლო მეფე სოლომონ II ტრაპიზონში გარდაიცვალა.

ამრიგად, 1508 წელს იმერეთის სამეფოსა და ოსმალეთის იმპერიას შორის დაწყებული ურთიერთობები ფაქტობრივად დასრულდა 1815 წელს, სოლომონ II-ის ტრაპიზონში გარდაცვალების შემდეგ. სამ საუკუნეზე მეტხანს გაგრძელებული ურთიერთობა ხან მშვიდობიანად მიმდინარეობდა, ხან კიდევ ადგილი ჰქონდა დაპირისპირებასა და ბრძოლებს. იმერეთის სამეფო, პერიოდულად ირანთან და რუსეთთან ურთიერთობით ცდილობდა ოსმალეთთან ურთიერთობის დაბალანსებას. ამასთან, მაინც შეიძლება ითქვას, რომ სამასი წლის განმავლობაში, იმერეთის სამეფო, სამხრეთ კავკასიაში სულ იყო სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი სახელმწიფო ოსმალეთის იმპერიისათვის. სულთანს არცერთ შემთხვევაში არ სურდა იმერეთზე კონტროლის დაკარგვა. იმერეთის მეფეები ხშირად მიმართავდნენ ოსმალებს ტახტის შენარჩუნების მიზნით. ოსმალეთი კი ყოველთვის სარგებლობდა ამ არეულობით იმერეთის მეფეების მიერ დახმარების თხოვნისას და მხარს უჭერდა მისთვის ხელსაყრელ პირებს.

ოსმალები გადასახადებს იღებდნენ იმერეთის სამეფოსგან, მაგრამ გარკვეულწილად არ ერეოდნენ მის შიდა საქმეებში. საგარეო პოლიტიკაში კი იმერეთის სამეფო იძულებული იყო ოსმალეთის იმპერიის ინტერესები გაეთვალისწინებინა.

ქადირ გულდურის გამოქვეყნებული სამეცნიერო ნაშრომები:

1. ქადირ გულდური, “XVIII საუკუნის ოსმალური დოკუმენტები იმერეთის სამეფოსა და ოსმალეთის იმპერიის ურთიერთობების შესახებ“, საქართველოს პირველი რესპუბლიკის დაარსებიდან 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი ეროვნული სამეცნიერო კონფერენცია, 19-20 ივნისი, ქუთაისი, საქართველო, 2018.
2. ქადირ გულდური, “1578-1590 Osmanlı-İran Savaşı Sırasında İmereti Krallığının Osmanlı Devleti ile İlişkileri”, International Black Sea Coastline Countries Symposium, Batumi, Georgia, 2019. ISBN 978-605-7875-69-3, გვ. 142-156.
3. ქადირ გულდური, “Osmanlı Devleti ile Gürcistan İlişkilerinin Başlangıcı ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler”, International Black Sea Coastline Countries Symposium, Batumi, Georgia, 2019. ISBN 978-605-7875-69-3, გვ. 157-166.
4. ქადირ გულდური, “ლალა მუსტაფა ფაშას ვინაობისათვის (თურქული წყაროების მიხედვით)”, ქართველური მემკვიდრეობა - Kartvelian Heritage, XXIII, ქუთაისი, საქართველო, ISSN 1512-09-53, გვ. 55-61.
5. ქადირ გულდური, “1555 Amasya Antlaşması ve İmereti Krallığı İçin Önemi”, International Black Sea Coastline Countries Symposium-4, Giresun, Turkey, 2020. ISBN 978-605-7811-82-0, გვ. 87-92.
6. ქადირ გულდური, “XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İmereti Krallığı’nda Yaşanan Taht Mücadelelerinde Osmanlı İmparatorluğunun Etkisi”, International Black Sea Coastline Countries Symposium-4, Giresun, Turkey, 2020. ISBN 978-605-7811-82-0, გვ. 93-100.